

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Єрмоличева Руслана Миколаївна

**«Динаміка розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з
військовослужбовцями»**

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня

бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,

асистент кафедри соціальної роботи,

Полівко Лариса Юріївна

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи

Кандидат соціологічних наук,

(підпис)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	7
1.1. Історичне становлення організацій громадянського суспільства.....	7
1.2. Розвиток організацій громадянського суспільства в сьогоденних умовах.....	11
1.3. Особливості динаміки розвитку громадських організацій при роботі з військовослужбовцями	16
Висновок до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, СПРЯМОВАНИХ НА РОБОТУ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	26
2.1. Методологічні та організаційні засади емпіричного дослідження динаміки розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями	26
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження соціальної динаміки розвитку громадських організацій в роботі з військовослужбовцями.....	30
Висновок до розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	42
3.1. Практична значущість діяльності громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями.....	42
3.2. Програма щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями.....	46
Висновок до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З давніх часів людству притаманна гуманність. Підтримуючи один одного, первісні спільноти могли забезпечити своє виживання серед несприятливих зовнішніх умов. Згодом, під впливом моральних засад християнства, люди стали надавати допомогу вразливим групам населення: людям з інвалідністю, вдовам та дітям-сиротам тощо. Забезпечуючи задоволення потреб цих категорій, були реалізовані не лише настанови Христа, а й перші «програми» з надання соціальних послуг населенню.

Громадські організації як офіційно зареєстрований вид об'єднання певної групи приватних чи юридичних осіб виникли не так давно, проте перші об'єднання небайдужих громадян, що мали на меті надання допомоги були задокументовані ще в XIII столітті в Китаї. Згодом новоутворені організації громадянського суспільства виникали внаслідок певних кризових подій та конфліктних ситуацій, з метою надання соціальної допомоги та підтримки постраждалим. Особливо стрімке зростання кількості заснованих недержавних організацій відбулося після Другої світової війни. Одним із основних цілей таких організацій було закріплення миру в повоєнному світі.

В Україні організації громадянського суспільства розвивалися в декілька етапів, часто опиняючись під впливом політичних сил, які прагнули скористатися першими для досягнення влади. Проте, громадські організації були та продовжують бути стійким осередком засад демократичності та захисту прав людини.

З початку російсько-української війни в 2014 році, проблематика забезпечення обладнанням, речами першої необхідності, психологічною та юридичною допомогою військовослужбовцям постала дуже гостро. Організації громадянського суспільства відгукнулися на потреби сучасності та, на рівні з державним урядом, реалізували соціальні програми допомоги, підтримки та забезпечення військовослужбовцям ЗСУ.

Ескалація військового конфлікту та захист національної безпеки в Україні винесли проблему соціальної роботи з військовослужбовцями на передній план у 2022 році. Збільшення категорії клієнтів військовослужбовців та масштабування наслідків збройного конфлікту на політичну, економічну, культурну та інші сфери суспільного життя дало поштовх для утворення нових організацій громадянського суспільства, спрямованих на роботу з військовослужбовцями та зміні напрямків діяльності вже існуючих організацій.

Громадські організації, спрямовані на роботу з військовослужбовцями, відіграють важливу роль у наданні соціальної підтримки та допомоги цій категорії клієнтів. Розвиток та становлення організацій громадянського суспільства, зокрема спрямованих на роботу з військовослужбовцями, у своїх роботах розглядали Т. Девіс, Дж. Калоудіс, М. Стібб, М. Токар, С. Тарабан, Л. Полівко та інші.

Сьогодні громадські організації стали невід'ємною частиною реалізації соціальної політики України щодо військовослужбовців. Соціальна робота з даною категорією клієнтів трансформувалася у практичну та якісну завдяки діяльності менеджерів соціальних проєктів у громадських та благодійних організаціях. Проте, динаміка розвитку останніх не є достатньо вивченою. Саме тому нами й було обрано дану тему дослідження: **«Динаміка розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями»** задля дослідження розвитку громадських організацій та розробки програми, що сприятиме вдосконаленню функціонування та діяльності неурядових організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями.

Мета дослідження – дослідити динаміку розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями та на основі цього розробити програму щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні підходи щодо розвитку та становлення організацій громадянського суспільства в Україні та за кордоном.
2. Визначити особливості динаміки розвитку організацій громадянського суспільства у роботі з військовослужбовцями.
3. Дослідити роль громадських організацій у забезпеченні соціально-психологічної підтримки та допомоги військовослужбовцям.
4. Розробити програму щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями.

Об'єкт – динаміка розвитку організацій громадянського суспільства.

Предмет – динаміка розвитку громадських організацій при роботі з військовослужбовцями.

Гіпотеза дослідження – розвиток громадських організацій, що працюють із військовослужбовцями відбувається під впливом соціально-економічних, політичних та культурних чинників. Кількість новоутворених та масштабування діяльності наявних громадських організацій, що працюють із військовослужбовцями є реакцією на підвищення попиту з боку цільової категорії клієнтів та громадськості, збільшення фінансування через залучення донорських інвестицій, розвитку державної політики щодо таких організацій, популяризація організацій через засоби масової інформації.

Методи дослідження:

1. *Теоретичні методи:* аналіз історичної, психологічної, соціологічної літератури з метою побудови теоретико-методологічної моделі розвитку та становлення організацій громадянського суспільства, зіставлення нормативних й законодавчих актів;
2. *Емпіричні методи:* опитування за допомогою авторської анкети для дослідження динаміки розвитку громадських організацій у контексті роботи з військовослужбовцями;
3. *Методи математичної обробки результатів дослідження:* Microsoft Excel;

4. *Метод інтерпретації.*

Емпіричну базу дослідження складають 37 працівників та волонтерів громадських та благодійних організацій, віком від 17 до 43 років, з яких 23 особи жіночої та 14 осіб чоловічої статі.

Наукова новизна полягає у тому, що проведено детальне теоретико-емпіричне дослідження динаміки розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями з початку російсько-української війни і донині.

Практична значущість полягає у тому, що результатом проведеного дослідження є розробка програми щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями, яка може використовуватися у практиці соціальної роботи (менеджменті соціальних проєктів, соціальному консультуванні тощо).

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, які містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел у кількості 40 одиниць та додатків. Загальний обсяг роботи складає 74 сторінок, з яких основного тексту 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Історичне становлення організацій громадянського суспільства

Держава покликана гарантувати та захищати права своїх громадян. Структури влади, політично-соціальний устрій, культурне та освітнє підґрунтя мають забезпечувати належні умови для життєдіяльності та розвитку нації.

«Держава має бути для людини, а не людина для держави». Цю цитату приписують як античним філософам, так і сучасним політичним діячам. Проте сенс, вкладений у ці слова, є незмінно актуальними для більшості демократичних країн світу.

Тридцятилітнє протистояння між католиками та протестантами, що точилося в самому серці Європи, було завершено Вестфальським мирним договором у 1648 році. Саме воно, на думку Дж. Калоудіса, стало фундаментом для організації устроїв держав та зробило їх такими, якими вони є зараз. Вестфальський порядок базувався на двох головних принципах: державності та суверенітету.

Проте, за сотні років потому, міжнародна система пережила ґрунтовні зміни, з'явилися нові, недержавні структури, що, як зазначає автор, «кидають виклик» державним інституціям, оскільки спроможні замінити деякі з них і надавати послуги населенню більш якісно та ефективно [21].

Глобальні зміни, відсутність стабільності на різних рівнях державного устрою сигналізують, як зазначає Л. Полівко, про важливість розширення та закріплення на законодавчому рівні певних послуг. А також, безумовно, потребують роз'яснення з боку сфери соціальної роботи.

Авторка виділяє соціальну роботу як невід'ємний елемент життя суспільства. У напрямку надання послуг, соціальна робота не обмежується

лише тими, надання яких забезпечує держава. Виокремлюють «публічні послуги», що, за словами науковиці, мають значно ширший сенс, яких охоплює надання таких послуг як органами державної влади, так і представниками місцевого самоврядування, недержавними структурами чи будь-якою громадянською групою, яким влада може передати право на надання цієї послуги. Таким чином, суб'єктом соціальної послуги може бути й неурядова організація, діяльність якої є законною в межах держави та є тотожною політиці уряду щодо певної категорії клієнтів або ж громадян загалом [9].

За визначенням словника Кембриджського університету, недержавна, також неурядова організація – організація, що не контролюється урядом країни та своєю діяльністю намагається досягти соціальних або політичних цілей [24].

Енциклопедія Британіка ж трактує це поняття як добровільну групу осіб чи організацій, що є створеною для надання послуг або відстоювання громадської політики. Це джерело також зазначає, що більшість неурядових організацій є неприбутковими. Загалом, такі організації громадянського суспільства покликані вирішити соціальні проблеми, активно реагувати на наслідки катастроф, надзвичайних ситуацій, здійснювати захист довкілля тощо. Охоплюючи такий широкий спектр напрямків роботи, свою діяльність неурядові організації можуть здійснювати на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях [26].

В Українському законодавстві також фігурують такі визначення як громадське об'єднання, громадська організація, громадська спілка тощо. Усіх їх можна описати як добровільне об'єднання приватних чи юридичних осіб, метою яких є «здійснення діяльності для захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [10].

Організації громадянського суспільства здавна були основною формою об'єднань небайдужих, що надавали допомогу тим, хто її потребував.

Дж. Калоудіс аргументує це тим, що ще до настання нашої епохи, релігійні та лицарські ордени, купецькі ганзи та різноманітні наукові товариства «здійснювали соціальну діяльність, що перетинає континенти». Актуальність їх роботи лишається незмінною протягом багатьох століть [21].

Т. Девіс виділяє, що в XIII столітті в Китаї утворювалися громадянські об'єднання в містах, що розташовувалися біля річок. Наслідуючи їх приклад, в Амстердамі було зареєстровано «Товариство рятування потопельників» у 1767 році, що потім сприяло розвитку інших тотожних організацій, що мали на меті надання допомоги потопаючим та жертвам корабельних аварій, впроваджуючи нові методи реанімації [19].

На періоди, за часовими проміжками та типовими характеристиками, розділяє розвиток інституцій громадянського суспільства О. Галай. Так вона виділяє період становлення самої концепції громадянського суспільства, що охоплює проміжок з кінця XVII століття до 1-ої половини XIX століття. У даний період такі науковці як Дж.Локк, І. Кант, Ш-Л. Монтеск'є та інші переосмислюють, диференціюють поняття держави та громадськості, виділяють їх як два автономні суб'єкти створення й реалізації державної політики щодо суспільства. Також авторка виокремлює період класової теорії громадянського суспільства (від середини XIX століття до 2-ої пол. 20 століття) та період сучасного громадянського суспільства (з 2-ї половини XX століття і донині) [2].

Д. Молл виділяє так званий «міжвоєнний період», що став важливим епізодом в історії міжнародного надання допомоги. Автор зазначає, що саме в період між Першою та Другою світовими війнами неурядові організації регіональних, національних та міжнародних рівнів почали «зливатися воедино» задля досягнення спільних цілей - надання допомоги потребуючим [23].

П. Аалл та Дж. Хелсінг підкреслюють, що «вибух» популярності неурядових громадських організацій припав саме на повоєнні часи Другої світової: від близько 3 тисяч міжнародних організацій громадянського

суспільства в 1945 році, до понад 13 тисяч у 1990 році та до 38 тисяч у 2006 році. Сьогодні, за однією з оцінок дослідників, кількість неурядових організацій перевищує 50 тисяч. Таке помітно різке зростання вони пояснюють тим, що недержавні організації залучаються майже до всіх сфер управління наявними та потенційними конфліктами [17].

У рамках відстеження історичного становлення організацій громадянського суспільства, важливим буде виділити й моменти регресу та нівелювання самої суті таких організацій. В. Кравчук підкреслює, що в часи існування Радянського Союзу статус громадських організацій різного спрямування експлуатувався урядом. Навіть у Конституції було передбачене право таким організаціям висувати своїх кандидатів у депутати, агітувати за них, брати участь на політичних зборах тощо. Як приклад реалізації цих прав на практиці, авторка наводить випадок залучення об'єднання філателістів СРСР до з'їзду Рад СРСР, оскільки перша була всесоюзним об'єднанням і була зобов'язана взяти участь у тому заході. Культурні, освітні та інші організації громадянського суспільства були повністю позбавлені автономії та використовувалися з метою досягнення політичних цілей Радянського Союзу— абсолютної влади в усіх можливих сферах суспільного життя [7].

Як бачимо, організації громадського суспільства є однією із найдавніших форм об'єднання громадськості з метою вирішення певних соціальних проблем чи задоволення потреб певних груп населення. Державний уряд та громадянський сектор розвивалися паралельно, в рівній мірі реалізуючи програми допомоги та надаючи послуги клієнтам соціальної роботи. Попри випадки експлуатації громадських об'єднань з метою досягнення політичних цілей, ці два суб'єкти соціальних послуг є невід'ємними частинами державної соціальної політики.

1.2. Розвиток організацій громадянського суспільства в сьогоденних умовах

Набувши популярності в період Другої світової війни, організації громадянського суспільства стали невід'ємною умовою розвитку соціальної політики будь-якої країни світу. Співпрацюючи з державою, громадські організації, об'єднання, благодійні фонди та інші різновиди неурядових організацій стали повноцінним гарантом досягнення ідеалу демократичності – «держави для народу».

Інститути та організації громадянського суспільства беруть участь у створенні та реалізації політики держави, стверджує Тарабан С. Це сприяє досягненню демократичних перетворень та поступовій реалізації реформ щодо європейської інтеграції. Тобто діяльність громадських організацій відіграє велику роль на регіональному, національному та навіть на міжнародному рівні [14].

Розвиток суспільно-політичного життя України з прагненням громадянського суспільства відстояти свій, незалежний від держави простір тісно пов'язує М. Токар. Процес демократизації в Україні має свої особливості, пов'язані з негативним спадком комуно-радянської системи управління, а також абсолютного контролю. Автор виділяє 5 етапів розвитку громадських організацій в Україні: [15]

Етап 1. Стихійно-організаційний (1987 р. – 1990 р.). Цей період був визначальним для українців у формуванні окремої політичної нації. Так з'явилися нові неформальні групи, клуби, гуртки, організації та інші громадські об'єднання. Вони виконували важливу роль у формуванні громадянського суспільства та боротьбі за незалежність України;

Етап 2. Базово-нормотворчий (1990 р. – 1998 р.). Характеризується формуванням основоположної законодавчої бази для функціонування громадських організацій. Одним із основоположних законів, що врегульовує

діяльність громадських організацій є ЗУ «Про об'єднання громадян» 1992 року;

Етап 3. Масово-мобілізаційний (1999 р.–2005 р.). У період Помаранчевої революції громадські організації виконували функції груп тиску, а саме перед виборами Президента України, парламенту тощо. Вони стали запорукою проведення демократичних виборів. Також варто зазначити, що кількість громадських організацій значно збільшилася: з 27 000 в 2000 році до 28 000 в 2004 році.

Етап 4. Інтеграційно-інституційний (2006 р. – 2012 р.). Автор зазначає, що в цей період були спроби державної влади взяти контроль над громадським сектором, що призводить до активізації громадянського суспільства. Інтелігенція та наукова спільнота активізували свою діяльність, ініціюючи публічну дискусію з владою про роль громадянського суспільства і громадських організацій у суспільно-політичних процесах. Діалог між владою та громадськими організаціями триває та є досить конструктивним, має свої позитивні наслідки, а саме регіональні програми співпраці ОГС та місцевих державних органів.

Етап 5. Активістсько-волонтерський (2013 р. – донині). ЗУ «Про громадські об'єднання», прийнятий у 2013 році сприяє легалізації в більшій мірі різноманітних організацій громадянського суспільства, закріплює їх права та обов'язки. Революція Гідності відновлює «дух волонтерства», а подальші події – анексія Кримського півострова, окупація Луганської та Донецької областей країною-агресором росії сприяють розширенню напрямків, в рамках яких громадські організації починають займатися новими видами роботи, такими як соціально-медичні послуги, креативна індустрія, розвиток місцевих громад тощо. Організації громадянського суспільства утворюються на запит потреб населення, задля розвитку та досягнення стійкості громад тощо.

С. Каруппу зазначає, що організації громадянського суспільства, або ж неприбуткові організації нині є основною інституційною структурою надання допомоги. Авторка, посилаючись на інших науковців, говорить, що раніше

допомога таких неприбуткових організацій була «справжньою панацеєю», проте, зараз остання потерпає від прискіпливої оцінки та негативної критики щодо своєї діяльності. Вона вказує на те, що в сучасному світі різноманітні організації громадянського суспільства стали потужним осередком допомоги та всесторонньої підтримки, є інституціями, що визначають спосіб та форми розподілу гуманітарної допомоги в світі тощо. Ми справді помічаємо, що міжнаціональні інституції та міжнародні неурядові організації можуть виступати в ролі «добровільних посередників» для здійснення тиску на ту чи ту політичну силу, сторону воєнного конфлікту чи визначати напрямок росту країн, що розвиваються [22].

С. Кемпбелл підкреслює вплив міжнародних неурядових організацій на підвищення бюрократії в демократичних країнах. Вона стверджує, посиляючись на низку інших наукових праць, що саме демократичні режими більш схильні, ніж недемократичні, до сприйняття та підтримки правозахисної спрямованості діяльності організацій громадянського суспільства та пов'язані з нею правові зусилля. Неприбуткові організації все ще можуть співпрацювати із недемократичними режимами, проте останні більше обмежують їх діяльність та можуть вплинути на «позаполітичний» статус, притаманний більшості міжнародних недержавних організацій. Саме тому, вважає авторка, тісно співпрацюючи із державою в галузі надання певних соціальних послуг та товарів, неурядові організації потенційно посилюють бюрократичну спроможність демократичних держав [18].

Китайські неурядові організації надають перевагу більше політичній адвокації, ніж соціальній, як зазначає Су Ченг. Вони схильні просувати свою діяльність через політичні партії, наглядові органи тощо. Таким чином, підсумовує автор, державна влада суттєво впливає на формування каналів громадського представництва недержавних організацій [33].

Так В. Дяченко виділяє декілька проблем розвитку організацій громадянського суспільства і в Україні. Авторка зазначає, що, не зважаючи на передбачене в «Декларації про державний суверенітет України» право на

діяльність громадських організацій, останні стали ціллю політичних партій, які прагнули досягти влади за рахунок суспільних об'єднань. Також серед перешкод, що сповільняють розвиток громадянських організацій виділяються усталені стереотипи, система цінностей пост-тоталітарного режиму, обмеження діяльності таких організацій з боку олігархічних кіл, а також великий вплив засобів масової інформації на громадськість, що дає можливість першим маніпулювати фактами та нав'язувати неправдиву інформацію про діяльність тієї чи тієї недержавної організації. Усі вищезазначені чинники впливають на формування негативної думки про неурядові організації серед громадськості [4].

Історичні та політичні події в світі завжди впливають на громадянське суспільство. Так, як зазначає Н. Новакова, певні уряди країн Центральної Європи ставляться все більш ворожо до незалежних думок та критики, які висловлюють недержавні організації. Реакцією перших стала політика підтримки одних, «вигідних» їм організацій громадянського суспільства та відчуження інших, шляхом створення та реалізації інформаційно-пропагандистських кампаній для громадськості, зведення наклепів та політизації діяльності громадських організацій. Так влада прагне обмежити доступ до фінансових, людських та інших видів ресурсів для організацій, що «виступають проти урядових наративів».

Проте, організації громадянського суспільства виробили свої стратегії реагування на таке вороже середовище, що сприяє їхній стійкості та забезпечує сталість розвитку. Авторка вказує, що такі стратегії є передовими та в довгостроковій перспективі збільшать стійкість організацій громадянського суспільства, закріплять їх роль у громадах та зроблять їх більш автономними, незалежними від впливу зовнішніх чинників [27].

З 2014 року українські громадські організації стали на захист держави від агресора на рівні зі Збройними силами та державними органами у сфері гуманітарної, психологічної, юридичної допомоги. Антитерористична операція, окупація Криму змінили напрямки діяльності організацій

громадянського суспільства в Україні, оскільки соціальні явища вимагали швидкої реакції. І. Євдокимова виділяє, що протягом 2017-2018 років значно збільшилася частка недержавних організацій, що надають консультаційні, юридичні послуги, психологічну та гуманітарну допомогу такій категорії клієнтів як внутрішньо переміщені особи. Допомогу та підтримку іншим категоріям клієнтів соціальної роботи, зокрема людям поважного віку, людям з інвалідністю, особам, що повернулися з місць позбавлених волі тощо стали надавати менша кількість громадських організацій. Авторка, посилаючись на опитування, вказує на те, що 48% українських громадських організацій своєю діяльністю прагнули вирішити проблему «наслідків конфлікту та побудови миру» [5].

Варто зазначити, що вплив глобальної пандемії COVID-19 на діяльність організацій громадянського суспільства. Внаслідок карантинних обмежень та з метою забезпечити безпеку життю, здоров'ю працівників, більшість громадських організацій перевели організаційну роботу в онлайн-формат, чим також показали високий рівень адаптивності, готовності реагувати на кризові ситуації. Як підкреслює С. Тарабан, посилаючись на онлайн-опитування «Оцінка спроможності ОГС в умовах COVID-19» від громадської спілки «Коаліція «Реанімаційний Пакет Реформ», переважна більшість усіх українських організацій громадянського суспільства продовжували свою роботу під час пандемії коронавірусу [14].

Переламним моментом в історії розвитку організацій громадянського суспільства в Україні стало повномасштабне вторгнення росії на територію України. Л. Полівко та Г. Скіпальська зазначають, що сфера соціального розвитку стала вкрай значущою, попри зупинення всіх сфер професійного розвитку. Так допомога, яку надають громадські організації, стала чи не основним постачальником ресурсів для постраждалих громад та їх жителів у забезпеченні речами та послугами першої необхідності. Науковиці стверджують, що зараз кожен другий українець здійснює волонтерську діяльність на професійному рівні, або ж з власної ініціативи. Такі соціальні

послуги як соціальна допомога, соціальна підтримка, соціальне обслуговування та інші стали надаватися не лише кваліфікованими державними органами чи певними недержавними організаціями, а й ініціативними громадянами, волонтерами та навіть іноземними організаціями, оскільки попит на послугу в декілька разів перевищує пропозицію [8].

Згідно дослідження «Потреби НУО під час війни» Фундації Загорій, найбільш популярним напрямком діяльності недержавних організацій став збір гуманітарної допомоги для людей, що постраждали від агресії, коли в період до повномасштабного вторгнення більшість організацій надавали допомогу саме вразливим верствам населення [40].

Проте, варто виділити ряд проблем, з якими стикаються організації громадянського суспільства через політичну, економічну ситуацію в країні. До таких можна віднести і недостатнє фінансування, зменшення кваліфікованих кадрів, неактуальність статутного напрямку діяльності (неможливість його реалізації), вимушена міграція бізнесу через окупацію територій та проведення бойових дій на них тощо. Їх вплив на діяльність громадських організацій потребує детальнішого дослідження.

1.3. Особливості динаміки розвитку громадських організацій при роботі з військовослужбовцями

Війна, на жаль, пліч-о-пліч «крокує» з людськими цивілізаціями в усіх можливих формах та іпостасях. За тисячі років свого існування, людство може пригадати лише 292 роки без воєн, як зазначає «Радіо Свобода Україна», проте, є гіпотеза, що багато збройних конфліктів так і не були задокументованими, не розкриті істориками. Посилаючись на дослідження Weslean College (Веслін коледжу), автор/ка видання зазначає, що, починаючи з 3600 року до нашої ери, було проведено близько 14 600 воєн, внаслідок яких загинуло більше 3 мільярдів осіб. До прикладу, в 2001 році кількість населення

земної кулі становила 6 мільярдів, тобто за значну частину історії людства, половина сучасної кількості населення Землі була б винищена [13].

Протягом багатьох тисячоліть війни ставали полем для досягнення влади, захоплення нових земель, винищення цілих націй. Унаслідок бойових дій, виникли нові та загострилися проблеми наявних категорій клієнтів соціальної роботи: дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; цивільного населення, зокрема жінок та дітей, що зазнали будь-якої форми насильства з боку агресора. Наслідком бойових дій є й частково пошкоджене чи зруйноване майно населення, знищення осередків та пам'яток культури, руйнівний вплив на екологічний стан місцевості, де проводилися воєнні дії. Одним із прикладів таких глобальних нищівних впливів на всі сфери життєдіяльності соціуму є ядерне бомбардування міст Хіросіми та Нагасакі, Японія.

У моменти надзвичайних ситуацій, громадськість об'єднувалася, щоби надати допомогу постраждалим внаслідок бойових дій. Та важливими категоріями клієнтів, що беруть участь безпосередньо в збройних конфліктах є військовослужбовці: комбатанти, військовополонені та військовослужбовці, що набули інвалідність внаслідок бойових дій. Вони, на рівні з цивільним населенням, потребують належної соціальної допомоги та підтримки з боку держави та неурядових структур.

Хоча соціальна робота з військовослужбовцями є відносно новим напрямком практичної діяльності, протягом усієї історії людства, було реалізовано багато як державних, так і недержавних програм допомоги військовослужбовцям. Одна з найперших була реалізована в Римській імперії. Як пише Тацит у своїй праці «Історія Риму», військовослужбовці, що набули інвалідності внаслідок бойових дій отримували матеріальну допомогу від держави у вигляді пенсії та земельної ділянки, за допомогою якої військові могли прогодувати себе. Розмір грошових виплат варіювався за ступенем тяжкості поранення та військовим званням ветерана. Обробляючи земельні ділянки, що надавалися в якості компенсації за бойові досягнення колишніх

військовослужбовців для Римської імперії, останні могли забезпечити продуктами харчування себе та свою сім'ю [34]. У Стародавньому Єгипті також були присутні грошові виплати, надання земельних ділянок для колишніх комбатантів.

Соціальна робота з військовослужбовцями була присутня в епоху раннього Середньовіччя. Як зазначає Ю. Вільховий, римо-католицька церква мала потужний вплив на культурну, політичну, соціальну, економічну та, відповідно, військову сферу громадянського життя. Духовенство, будучи правлячою верхівкою суспільства, намагалося зменшити повноваження світської влади, чернечі ордени набули популярності та виконували важливу роль не лише в популяризації основоположних концепцій християнства, а й суб'єктів надання соціальних послуг певним категоріям клієнтів соціальної роботи [1].

Одним із таких орденів, на який варто звернути увагу, є «Хоспітали святого Іоанна». Його було засновано в Єрусалимі, в XI столітті. У своїй книзі «Лицарі госпітальєри» Х. Ніколсон зауважує, що Хоспітали св. Іоанна надавали допомогу у власному госпіталі пораненим військовослужбовцям. Також представники ордену брали участь у хрестових походах у ролі бойових медиків та рятували життя солдатів на полі бою [25].

Тевтонський орден був найвпливовішим орденем Середньовіччя. Він існував у період з 1190 році до його закінчення в 1525 році. Його метою була боротьба з язичниками, що не приймали християнство. Відповідно, у рамках хрестових походів, які «мечем та вогнем» прагнули повернути невірних до релігії Христа, була необхідність дбати про поранених лицарів, військових, що набули інвалідність на полі битви тощо. В. Урбан підкреслює особливу увагу та турботу, що члени ордену приділяли пораненим лицарям. Автор, у своїй книзі «Тевтонські лицарі: Військова історія» зазначає, що з метою підтримки фізичного стану своїх співорденців, лицарі Тевтонського ордену створили власний шпиталь у місті Марієнбурзі, де надавали медичну допомогу та

притулок пораненим учасникам хрестових походів та лицарям, що набули інвалідності внаслідок бойових дій [37].

Також можемо виділити Орден Святого Лазаря, Орден Мечоносців Святого Якова, Орден Тамплієрів, які, крім забезпечення безпеки паломників та надання медичної допомоги цивільному населенню, підтримували військовослужбовців. Це полягало, зокрема, в забезпеченні житлом, харчуванням, лікуванням у шпиталях тощо.

Можемо підсумувати, що ордени Середньовіччя були осередком надання різнопрофільної допомоги для тогочасних військовослужбовців як від представників духовенства, так і від самих військових, себто, лицарів. Зокрема, Тевтонський орден можна вважати першою неурядовою організацією, яка працювала з вищезазначеною категорією клієнтів за принципом «рівний-рівному».

Франція XVII-XVIII століть створила особливий підхід щодо забезпечення та допомоги військовослужбовцям, їх сім'ям, звернула увагу на соціальні потреби військових. А. Паскаль зазначає, що державна політика Франції щодо комбатантів та військовослужбовців, що набули інвалідності під час бойових дій сприяла не лише фінансовому забезпеченню даних категорій, а, зокрема, їх реадaptaції в цивільному житті. Так було створено «Генеральний департамент військового досвіду», метою якого було забезпечити соціальний захист ветеранів та військовослужбовців з інвалідністю. Окрім пенсійних виплат, надання медичної допомоги, департамент створював умови для отримання комбатантом певної освіти чи навчання певного ремесла, що значно полегшувало процес реадaptaції та пошук зайнятості для забезпечення сім'ї військовослужбовця. Також, для забезпечення військовослужбовців з інвалідністю житлом, харчуванням, медичною допомогою, було створено «Корпус інвалідів» [28].

Перша світова війна стала переломним моментом в історії неурядових організацій, що працюють з військовослужбовцями. М. Стібб наводить таку статистику: в листопаді 1918 року, після завершення Першої світової війни,

близько 6,9 млн. військовослужбовців перебували у таборах ворога для військовополонених, більше 750 000 померли в полоні, лишень близько мільйона були звільнені або обміняні як поранені, не здатні воювати. Жителі територій, на яких відбувалися бойові дії зіштовхнулися зі зруйнований майном та продовольчою кризою.

Оскільки проблеми та наслідки війни торкнулися населення всієї земної кулі, а така категорія клієнтів як військовослужбовці збільшилася у декілька разів, реакція громадянського суспільства мала бути потужною та враховувати потреби великої кількості категорій клієнтів. Такий виклик став поштовхом до масштабування діяльності недержавних організацій до міжнародного рівня. Однією із таких стало Товариство Червоного Хреста.

Товариство було засноване в Женеві у 1863 році. Головною метою було надання гуманітарної допомоги постраждалим від війн та стихійних лих. Як зазначає М. Стібб, вже при витоках Червоного Хреста, його засновник Анрі Дюнан прагнув створити стандарт поводження з військовополоненими, пораненими солдатами, захопленими на полі бою. Важливим кроком у досягненні цієї цілі стало підписання Женевської конвенції 1864 року (переглянутої в 1906 році) та Гаазької конвенції 1899 і 1907 років. Після того Товариство заохочувало, хоч і не маючи повноважень для втілення, як підкреслює автор, укладання взаємних угод між національними осередками ТЧХ щодо постачання продовольства, медикаментів та одягу військовополоненим, а також документування особистої інформації та місця ув'язнених військових у форматі списків.

Засноване у серпні 1914 році в Женеві «Міжнародне агентство Міжнародного Комітету Червоного Хреста у справах військовополонених» (Agence internationale des prisonniers de guerre) стало важливим осередком для координації міжнародних зусиль з надання допомоги військовополоненим. Завдяки задокументованим звітам, написаним інспекційними групами МКЧХ після поїздок до таборів у воюючих країнах, приватному листуванню між членами Товариства Червоного Хреста та загальному звітові, який МКЧХ

надав про свою діяльність під час війни на конференції 1921 року, ми можемо відзначити великий внесок цієї неурядової організації в стандартизацію роботи та правил поводження з такою категорією клієнтів як військовополонені [32].

Під час Другої світової війни, діяльність Товариства Червоного Хреста також спрямовувалася на надання медичної допомоги та продовольчого забезпечення військовослужбовців. Дана міжнародна неурядова організація також забезпечувала евакуацію тяжкопоранених до безпечних територій.

Проте, були створені організації, метою яких було розвеселити солдатів: розважити та відволікти від жахів війни. Такою недержавною організацією є «Об'єднана сервісна організація» (the United Service Organizations or, the USO). Як зазначається на сайті «ОБС», на чолі з президентом Франкліном Д. Рузвельтом, було об'єднано декілька неприбуткових організацій, зокрема Армію Спасіння, Християнську асоціацію молодих чоловіків, Національну асоціацію допомоги мандрівникам та ще декілька, з метою «підняти бойовий дух наших військових і забезпечити підтримку в тилу». В центрах ОБС проводилися розважальні вечори, з танцями, кінопоказами, безкоштовними пончиками та кавою. Також дана організація відома виставами театральних груп та співаків, що гастролювали по всьому світу, до місць перебування військ [36].

Як стверджує історик П. Голсінгер, в період між 1941 і 1945 роками «Об'єднана сервісна організація» здійснила 293 738 виступів. За підрахунками, виступи допомогли розважитися та звеселитися понад 161 мільйону військовослужбовців у США та за кордоном [38].

Друга світова війна також сприяла заснуванню та розвитку нині найбільших організацій громадянського суспільства. Серед таких можна виділити «Oxfam», Католицьку службу допомоги, «CARE International» тощо, як стверджує Т. Девіс. Власне кажучи, сам термін «недержавна організація» утворився та популяризувався саме під час Другої світової війни. Як вже було зазначено раніше, реакцією на виклики війни та післявоєнного світу стало

збільшення кількості недержавних організацій, зокрема й таких, що працюють з військовослужбовцями [19].

Якщо ж говорити про взаємодію організацій громадянського суспільства та воєнних підрозділів у сучасних реаліях, то, зазначає Ч. Руффа, вони можуть бути вкрай різноманітними: від ворожості до співпраці. Авторка вказує на суперечливі відносини неприбуткових організацій та збройних сил на прикладі загострення взаємин між цими структурами в США, після теракту 11 вересня 2001 року в м. Нью-Йорк та через зовнішню політику Штатів в Афганістані. У жовтні того ж року, держсекретар США Колін Пауелл назвав неприбуткові організації «мультиплікатором сили» та важливим елементом бойової команди з урегулювання збройних конфліктів [29]. Відповідно, діяльність організацій громадянського суспільства відіграє важливу роль в досягненні миру на рівні із операціями військових.

Руффа також виділяє важливий момент, що в надзвичайних ситуаціях військові часто допомагають стабілізувати місцеву владу та підтримувати базові умови безпеки, захисту цивільного населення, тоді як неприбуткові організації працюють над розширенням можливостей для людей на місцях: через допомогу, гуманітарні програми або програми розвитку [31]. Прикладом такої взаємодії є, заснований у 2002 році, Афганський офіс безпеки неурядових організацій (ANSO). Посилаючись на слова Х. Ялчинкаї, цей крок передував подальшому розвитку механізму співробітництва між недержавними організаціями та військовослужбовцями, який має акцент радше на співпраці у сфері безпеки, ніж виключно в рамках координації тощо [39].

Враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що неурядові організації є одним із найдавніших надавачів соціальних послуг. Протягом усієї історії людства, громадськість об'єднувалася з метою подолати соціальні проблеми та задовольнити потреби окремих категорій клієнтів соціальної роботи. Одними із таких є комбатанти, військовослужбовці, що отримали інвалідність унаслідок бойових дій, військовополонені тощо.

Проте, як було наголошено раніше, саме великі збройні конфлікти сприяли розвитку наявних та збільшенню кількості організацій громадянського суспільства, зокрема й тих, що працюють з військовослужбовцями. Саме в кризових умовах діяльність таких організацій набуває великої актуальності, а розвиток – динамічності.

Внаслідок вторгнення на територію України держави-агресора росії, актуальність організацій громадянського суспільства у роботі з військовослужбовцями набула нового рівня, оскільки значна частина громадян вступили до лав Збройних сил України. Непропорційно швидке збільшення запитів на задоволення вітальних потреб, у забезпеченні необхідних спорядженням, наданні гуманітарної допомоги, психологічній та юридичній підтримці військовослужбовців спонукало до заснування нових громадських організацій, а вже існуючі – змінити напрямки своєї діяльності.

Проте, організації громадянського суспільства стикнулися із перешкодами в організаційних аспектах функціонування. Останні можуть вкрай негативно впливати на реалізацію проєктів, надання якісної підтримки та допомоги вищезазначеній групі клієнтів та навіть повністю зупинити функціонування недержавної організації.

Проблематика функціонування та соціальної динаміки розвитку організацій громадянського суспільства потребує детальнішого та ґрунтовнішого дослідження.

Висновок до розділу 1

За результатами теоретичного аналізу розвитку та становлення організацій громадського суспільства було виявлено, що неурядові організації є невід'ємною частиною реалізації державної соціальної політики. Громадськими організаціями, за різними визначеннями, є об'єднання добровільної групи осіб чи організацій. На меті їх діяльності є вирішення

соціальних проблем, активна реакція на наслідки катастроф, надзвичайних ситуацій, здійснення захисту довкілля тощо.

Початок становлення організацій громадського суспільства можна датувати XIII століттям, за даними деяких джерел. Проте, небайдужі громадяни здавна об'єднувалися для надання допомоги та підтримки тим, хто її потребує. Та варто зазначити, що формування поняття та «вибух розвитку» популярності громадських організацій відбувся в період під час та після Другої світової війни. Також були відомі приклади використання громадських організацій владою СРСР для досягнення політичних цілей. Попри це, неурядові організації та державні органи спільними зусиллями реалізують соціальну політику країни.

У сучасній Україні недержавні організації пройшли декілька етапів становлення, що були тісно пов'язані з кристалізацією національної свідомості українців. Закордонні організації нині досить часто піддаються критичним висловлюванням щодо впливу перших на збільшення бюрократії в демократичних країнах, на визначення траєкторії росту для «країн, що розвиваються» та навіть ладні впливати на політичну ситуацію в світі, завдяки здійсненню тиску на ту чи ту сторону конфлікту.

Протягом усієї історії людства було реалізовано багато як державних, так і недержавних програм соціальної допомоги та підтримки військовослужбовців. Соціальна робота з даною категорією клієнтів була присутня в Римській імперії, Стародавньому Єгипті, Середньовічній Європі та в Франції епохи Відродження. Новим етапом розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями стало заснування Товариства Червоного Хреста, діяльність якого буде вкрай значущою протягом двох світових воєн.

У зв'язку з вторгненням держави-агресора Росії на територію України, організації громадського суспільства, які працюють з військовослужбовцями, стали ще більш важливими, оскільки значна кількість громадян приєдналася до Збройних сил України. Різке зростання попиту щодо задоволення основних

потреб, постачання необхідного обладнання, у гуманітарній допомозі, психологічній та юридичній підтримці військовослужбовців привело до заснування нових громадських організацій, а також зміни напрямків діяльності вже існуючих організацій. Проблематика їх функціонування потребує детальнішого дослідження.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, СПРЯМОВАНИХ НА РОБОТУ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

2.1. Методологічні та організаційні засади емпіричного дослідження динаміки розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями

Як було нами продемонстровано у ході теоретичного аналізу, організації громадянського суспільства є вкрай ефективними надавачами соціальних послуг підтримки та допомоги такій категорії клієнтів як військовослужбовці. Як вже було зазначено раніше, організації громадянського суспільства активно розвиваються в період під час та після світових криз, збройних конфліктів тощо. Ми відстежили становлення та розвиток українських організацій громадянського суспільства від моменту проголошення незалежності України в 1991 році до повномасштабного вторгнення в 2022 році.

Проте, динаміка розвитку громадських організацій під впливом російсько-української війни не є достатньо дослідженою. Відтак, гіпотеза нашого емпіричного дослідження полягає у тому, що кількість новоутворених та масштабування діяльності наявних громадських організацій, що працюють із військовослужбовцями є реакцією на підвищення попиту з боку цільової категорії клієнтів та громадськості через наслідки повномасштабного вторгнення росії на територію України.

Метою нашого дослідження є вивчити особливості динаміки розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями.

З метою емпіричного дослідження динаміки розвитку громадських організацій у контексті роботи з військовослужбовцями були поставлені наступні завдання:

- визначити особливості функціонування громадських та благодійних організацій, що працюють з військовослужбовцями;
- проаналізувати оцінку працівників та волонтерів громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями у сферах реалізованих проєктів, залучених працівників та волонтерів, фінансування, розвитку державної політики щодо таких організацій, популяризації організацій через засоби масової інформації;
- виявити проблематику функціонування громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями.

Дане дослідження проходило в три етапи:

Перший етап – *теоретико-аналітичний* – було присвячено аналізу літературних та методичних джерел з розробки опитувань та анкет, опрацювання основних принципів та алгоритмів розробки авторських анкет, вихідних принципів дослідження та методичного інструментарію за вищезазначеною тематикою.

Нами були розроблена авторська анкета для дослідження оцінки працівників та волонтерів громадських, благодійних організацій щодо розвитку останніх у контексті роботи з військовослужбовцями, наявної проблематики функціонування організацій громадянського суспільства з вищезазначеною категорією клієнтів.

Другий етап – *констатувальний експеримент* – базувався на формуванні репрезентативної вибірки, підготовки оптимальних обставин взаємодії з досліджуваними з метою ефективного проведення емпіричного вивчення суб'єктивної оцінки працівників та волонтерів щодо розвитку громадських організацій у контексті роботи з військовослужбовцями, в яких вони здійснюють свою діяльність.

Респондентами нашого дослідження є 37 працівників та волонтерів українських громадських та благодійних організацій, віком від 17 до 43 років, з яких 14 осіб чоловічої та 23 особи жіночої статі. Середній вік вибірки – 26,1 років.

При вивченні динаміки розвитку було організовано і проведено дослідження на базах Благодійної організації «Благодійний Фонд «Звягель Допомагає», Благодійної організації «Благодійний Фонд Сергія Притули», Благодійної організації «Благодійний Фонд «Солом'янські котики», Благодійної організації «Благодійний фонд підтримки Збройних Сил України «Київський політехнік», Благодійної організації «Благодійний Фонд «Внутрішня сила нації», Всеукраїнської громадської організації «Об'єднання добровольців», Громадської організації «Юридична сотня», Громадської організації «Жіночий ветеранський рух», Громадської організації «Волонтер Черкащини» та Громадської організації «Наш батальйон».

Дослідження проходило в онлайн-форматі, з використанням засобів дистанційного зв'язку. Це пов'язано з особливостями віддаленого формату роботи громадських та благодійних організацій. Проведення дослідження було заздалегідь узгоджено з адміністрацією, керівництвом громадських та благодійних організацій. Учасники анкетування були забезпечені усіма умовами для роботи.

Третій етап – *аналітико-узагальнюючий*. На цьому етапі відбувалася систематизація, аналіз, узагальнення та порівняння результатів, отриманих у результаті емпіричного дослідження, а також інтерпретація отриманих даних.

Основним методом засобом збору емпіричного матеріалу констатувального етапу дослідження було анкетування. Воно характеризується як метод отримання інформації за допомогою письмових відповідей респондентів на певну систему стандартизованих запитань попередньо розроблених бланків – анкет. Остання є методичним засобом для отримання первинної соціально-психологічної та соціологічної інформації.

Анкета – це науковий інструмент, який використовують для збору первинної інформації, він має структуровану ієрархічну систему питань, що поєднані за єдиним дослідницьким задумом, з метою виявлення якісних та кількісних характеристик об'єкта та предмета аналізу. Анкета, власне, розробляється на основі теоретичних уявлень про сутність предмета

дослідження, згідно цього уявлення обираються шкали оцінок, типи запитань, а також визначаються порядок, кількість запитань, які будуть наводитися в анкеті.

Для дослідження динаміки розвитку громадських організацій у роботі з військовослужбовцями було розроблено стандартизовану анкету. Вона складається з 23 закритих питань, з кількістю від 4 до 6 варіантів відповіді. Поділяється на 3 блоки:

I блок спрямований на визначення загального досвіду роботи та волонтерства респондентів у громадському секторі, в організаціях, що працюють з військовослужбовцями;

II блок розкриває розвиток громадських та благодійних організацій у сферах реалізованих проєктів, залучених працівників та волонтерів, фінансування, розвитку державної політики щодо таких організацій, популяризації організацій через засоби масової інформації;

III блок. У ньому з'ясовуємо суб'єктивну думку респондентів щодо проблематики функціонування та основні досягнення організацій, визначаємо умови та фахівців, що можуть сприяти розвитку громадських та благодійних організацій, що працюють з військовослужбовцями.

Підсумовуючи обґрунтування методології емпіричного дослідження соціальної динаміки розвитку громадських організацій у контексті роботи з військовослужбовцями можна констатувати, що ретельність та «чистота» проведеного констатуючого експериментального дослідження забезпечили відповідність сформованої вибірки необхідним критеріям.

Проводячи аналіз результатів проведеного дослідження варто зазначити, що одержані первинні дані було узагальнено та оброблено з використанням мір центральних тенденцій та програми Microsoft Excel.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження соціальної динаміки розвитку громадських організацій в роботі з військовослужбовцями

Наше дослідження базувалося на анкетуванні працівників та волонтерів громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, яке містило декілька блоків. Перший блок спрямований на визначення загального досвіду роботи та волонтерства респондентів як у громадському секторі загалом, так і в організаціях, що працюють з військовослужбовцями. Також даний блок містив інформацію про вік, стать та освіту респондентів. 59,5% респондентів мають закінчену вищу освіту, 24,3% респондентів навчаються в ЗВО та мають статус студентів.

Варто зазначити, що стаж роботи працівників та волонтерів громадських організацій, що працюють з військовослужбовцями становить, у більшості, до 2 років (44,1%), 20,6% здійснюють професійну діяльність в громадському секторі протягом 3-5 років. Тривалість досвіду роботи в громадському секторі 31 працівників варіюється від 6 місяців до понад 10 років, та в середньому становить до 2 років (40,6%), 28,1% мають досвід від 3 до 5 років. Серед 6 волонтерів досвід роботи в громадському секторі також варіюється від 6 місяців до понад 10 років, зі стажем, що найбільше зустрічається серед вибірки – до 2 років (39,1 %), від 3 до 5 років мають досвід волонтерства 30,4% респондентів. Це свідчить про те, що більшість працівників та волонтерів мають відповідний рівень освіти для здійснення практичної діяльності, але досвід роботи як у громадському секторі, так і в організаціях, що працюють з військовослужбовцями вони почали набувати з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. Також це можна пояснити тим, що частина громадських організацій змінили статутний напрямок роботи в напрямку сфери допомоги та забезпечення військовослужбовців з початку повномасштабного вторгнення в 2022 році, тому досвід роботи з вищевказаною категорією клієнтів не перевищує 2 років.

Другий блок питань має на меті розкрити розвиток громадських та благодійних організацій у сферах реалізованих проєктів, залучених працівників та волонтерів, фінансування, розвитку державної політики щодо таких організацій, популяризації організацій через засоби масової інформації. Організації 75% респондентів забезпечують військовослужбовців необхідним екіпіруванням та обладнанням, 54,8% надають гуманітарну допомогу та забезпечують необхідними речами, засобами гігієни військових на лінії фронту, 28,6% надають матеріальну допомогу, підтримку в вирішенні соціальних та правових питань для сімей військовослужбовців та 16,7% працюють у сфері надання соціальної підтримки ветеранів та учасників бойових дій, надають їм правову, психологічну та матеріальну допомогу, забезпечують доступ до медичних послуг, реабілітаційних та соціальних програм. Деякі громадські та благодійні організації надають послуги одразу в декількох напрямках. Наприклад, Благодійна організація «Благодійний Фонд «Наш батальйон» забезпечує військовослужбовців не лише необхідним обладнанням, а також і продуктами харчування, персональними аптечками, засобами гігієни тощо.

На запитання «Які спеціалісти працюють у Вашій громадській організації та безпосередньо взаємодіють із військовослужбовцями?», 83,4% респондентів відповіли «фахівці соціальної роботи, менеджери соціальних проєктів», 27,8% – «інструктори з навчання бійців та тактичної медицини», 13,9% зазначили «військові психологи, психотерапевти» і «реабілітологи та медичні працівники», а 11,1% окремо виділили роботу юристів. Можемо відзначити, що фахівці соціальної роботи та менеджери соціальних проєктів відіграють важливу роль у функціонуванні та здійсненні діяльності організацій громадянського суспільства у напрямку роботи з військовослужбовцями.

Наступне питання анкети – про оцінку працівниками розвитку їх громадської/ благодійної організації поставлене респондентам за умови, що організація була створена понад 3 роки тому. Тож відповідь на дане питання

надали 9 респондентів із 4 організацій, що були утворені з 2014 року, а саме – громадські організації «Волонтери Черкащини», «Наш батальйон», «Юридична сотня», «Жіночий ветеранський рух» та всеукраїнської громадської організації «Об'єднання добровольців». Також на це питання надали відповідь 9 респондентів, організації яких були засновані у 2019 році (Громадська організація «Жіночий ветеранський рух») та в 2020 році (Благодійна організація «Благодійний Фонд Сергія Притули»). 87% респондентів зазначили, що їх громадська організація успішно розвивається і досягла вагомих результатів у своїй діяльності, ще 13% зазначили, що розвиток громадської організації є помірним або мало змінився. Відповідно, можемо відзначити позитивну оцінку розвитку громадських організацій.

Питання «Про діяльність скількох громадських організацій, що працюють з військовослужбовцями Вам було відомо/ Ви цікавилися з початку російсько-української війни?» має на меті з'ясувати рівень обізнаності працівників громадських та благодійних організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями про роботу тотожних недержавних організацій з початку російсько-української війни в 2014 році (див. рис. 2.1). Так 51,4% респондентів зазначили, що їм відомо про діяльність більше 3 організацій громадянського суспільства, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, 37,8 % – до 3 таких організацій та 10,8% зазначили, що не знають жодної такої організації.

Також варто виділити наступне питання про зростання актуальності та популярності вищезазначених організацій після повномасштабного вторгнення в 2022 році (див. рис. 2.2). Усі 100% респондентів виділили підвищення актуальності діяльності громадських організацій, що спрямовані на роботу з військовослужбовцями: 59,5% – через збільшення кількості новоутворених громадських та благодійних організацій, що працюють із вищезазначеною категорією клієнтів та 40,5% – через широке висвітлення роботи цих організацій у засобах масової інформації.

Рис. 2.1. Діаграма відповідей респондентів на питання «Про діяльність скількох громадських організацій, що працюють з військовослужбовцями Вам було відомо/ Ви цікавилися з початку російсько-української війни»

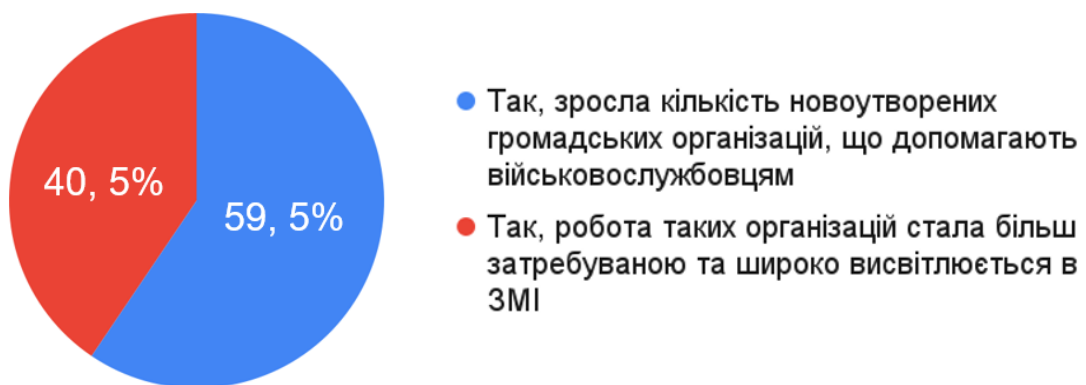

Рис. 2.2 Діаграма відповідей респондентів на питання «Чи стала, на Вашу думку, діяльність громадських організацій, що працюють з військовослужбовцями більш актуальною та популярною з початку повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році?»

Ці два питання авторської анкети покликані з'ясувати розвиток обізнаності щодо діяльності громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями та дослідити суб'єктивну оцінку респондентів про зростання популярності цих громадських та благодійних організацій в ЗМІ. Можемо зазначити, посилаючись на результати, що з початку російсько-

української війни певний рівень обізнаності щодо діяльності громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями був. Але внаслідок повномасштабного вторгнення, 100% респондентів відзначили збільшення актуальності та популярності діяльності таких організацій.

Наступні питання другого блоку авторської анкети мають на меті дослідити динаміку розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями за наступними критеріями:

- Збільшення/ зменшення кількості членів команди організації;
- Поліпшення/ погіршення фінансової ситуації організації;
- Збільшення/ зменшення кількості волонтерів, що долучаються до роботи організації;
- Збільшення/ зменшення співпраці організації з іншими громадськими організаціями, спрямованих на роботу з військовослужбовцями.

Аналізуючи показники за першим критерієм, можемо відзначити, що у 75,7% респондентів збільшилася команда організації через збільшення кількості клієнтів, у 10,8% команда розширилася завдяки спеціалістам, що працюють з окремими категоріями клієнтів, у 8,1% респондентів команда не змінилася, але змінилися умови праці та ще у 5,4% як команда, так і умови праці залишилися без змін.

Щодо фінансової тенденції 43,2% респондентів відзначили значне покращення фінансової ситуації їх організації за останній рік, 29,7% виділяють погіршення фінансової ситуації, що негативно впливає на розвиток організації. Фінансова ситуація не змінилася протягом останнього року в 21,6% респондентів, а 5,4% не володіють інформацією для надання відповіді на дане запитання. Важливо зазначити, що працівники громадських організацій, що були засновані більше 3 років тому виділяють фінансову ситуацію організації як таку, що сприяє злагодженому функціонуванню та розвитку організації. Найбільше проблему з фінансовим забезпеченням

виділяють працівники та волонтери новоутворених громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями.

Щодо третього критерію, зазначеного вище, 45,9% учасників опитування виділили зростання кількості залучених волонтерів, що значною мірою сприяє розвитку організації, 32,4% також виділяють тенденцію збільшення залучення волонтерів до діяльності організації, проте дана кількість не є достатньою для ефективного виконання завдань організації. Не виділяють зростання 21,6% респондентів, кількість волонтерів, залучених до роботи у благодійній чи громадській організації залишається приблизно на тому ж рівні, що й рік тому. Негативної тенденції до зменшення кількості волонтерів в опитуваних організаціях виявлено не було.

На питання «Чи стала Ваша громадська організація більше співпрацювати з іншими громадськими організаціями, спрямованих на роботу з військовослужбовцями?» 54,1% респондентів відповіли, що «так, більше», 32,4% – «так, значно більше» і 13,5% не можуть оцінити збільшення чи зменшення співпраці їх організацій із іншими у цьому напрямку.

Проаналізувавши відповіді респондентів щодо вищезазначених критеріїв розвитку, ми можемо відзначити значний розвиток громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями за збільшенням кількості членів команди та залучених волонтерів, збільшення фінансування діяльності організацій та за критерієм співпраці з іншими організаціями даного спрямування.

Громадські організації, спрямовані на роботу з військовослужбовцями є невід'ємною частиною державної політики щодо даної категорії клієнтів. Проте, не завжди законодавчі та нормативні акти, урядова політика загалом сприяють розвитку вищевказаних організацій. Можна помітити, що урядова політика, на думку 37,8% респондентів не є вдосталь ефективною не забезпечує достатню підтримку для розвитку їх організації. (див. табл. 2.1).

Відповіді респондентів на питання щодо сприяння урядової політики у сфері розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями (у %)

Відповіді на запитання	«Чи урядова політика щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні стала більше сприяти розвитку громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите?»
«Я спостерігаю позитивні зміни в урядовій політиці щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні, але вважаю, що все ще потрібно робити більше для забезпечення стійкого розвитку організації»	21,6%
«Урядова політика щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні є не досить ефективною та не забезпечує достатньо підтримки для розвитку організації»	50%
«На жаль, урядова політика щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні не змінилася значно, і не забезпечує достатньо підтримки для розвитку організації»	21,6%
«Не можу відповісти на це запитання, не володію такою інформацією»	10,8%

У третьому блоці учасникам анкетування було запропоновано диференціювати основні досягнення та проблематику функціонування громадських організацій, працівниками чи волонтерами яких вони є. Учасники могли обрати до 3 варіантів наявних відповідей. Найбільш проблемною

сферою функціонування громадських та благодійних організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями є «недостатній фінансовий ресурс», його виділили 70,3% респондентів. Також було вказано на відсутність достатньої кількості волонтерів та допоміжного персоналу для роботи організації, недостатню увагу та підтримку з боку громади та місцевої влади, державних органів і т.д. (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Відповіді респондентів щодо проблемної сфери функціонування громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями (у %)

Відповіді на запитання	«Які головні проблеми, на Вашу думку, є в організації, що не сприяють її розвитку?»
«Недостатній фінансовий ресурс для реалізації проєктів та розвитку організації»	70,3%
«Відсутність достатньої кількості волонтерів та допоміжного персоналу для роботи в організації»	43,2%
«Недостатня увага та підтримка з боку громади та місцевої влади, державних органів»	32,4%
«Недостатня комунікація та взаємодія між членами організації, що призводить до затримок у виконанні завдань та проєктів»	35,1%
«Складність залучення нових членів команди та волонтерів через відсутність відомостей про організацію в медіапросторі»	27%
«Як на мене, організація працює зараз у гарному руслі та вдало розвивається, я не бачу ніяких проблем»	16,2%

Серед основних досягнень громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями респонденти виділили: успішну реалізацію проєктів та програм, спрямованих на підтримку військовослужбовців та їх сімей (91,9%), встановлення партнерських зв'язків з громадськими та державними організаціями для забезпечення більш ефективного виконання місії організації (67,6%), залучення нових працівників та волонтерів, що призвело до збільшення кількості проєктів та збільшення впливу діяльності організації (54,1%), отримання підтримки та визнання від громадськості, ЗМІ та державних органів за ефективну та важливу роботу, яку виконує організація (48,6%), а також запровадження нових ініціатив та програм, спрямованих на соціальну реінтеграцію військовослужбовців після закінчення служб (32,4%).

На питання «Що, на Вашу думку, може сприяти розвитку громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите?» 67,6% респондентів відповіли, що це може бути залучення більшої кількості волонтерів та партнерів, 48,6% виділили розвиток нових проєктів та ініціатив, 43,2% – підвищення рівня комунікації та взаємодії між членами організації. Оптимізацію процесів та ресурсів, які використовуються в організації як «зону розвитку» виділили 67,6%, а 54,1% виокремили необхідність залучення більшої уваги та підтримки з боку громадськості та державних органів.

Не менш важливою для нас є думка учасників опитування, яких фахівців варто залучити до роботи в громадській організації, щоби сприяти її розвитку. 73% зазначили фахівців соціальної роботи, 59,5% – PR- та SMM-фахівців, 56,8% – фахівців з фінансів та бухгалтерії. Рівною мірою респонденти(40,5%) хотіли б долучити до діяльності організацій військових психологів, реабілітологів, інших спеціалістів для безпосередньої роботи з військовослужбовцями та експертів зі збору, аналізу даних для оцінки ефективності проєктів та вдосконалення стратегій, ще 29,7% вважають доцільним залучити юристів для забезпечення правової підтримки та дотримання законодавства. Переважно, не залежно від особливостей функціонування організації та напрямків її діяльності, фахівець соціальної

роботи є невід'ємним спеціалістом у роботі громадських та благодійних організацій.

Проаналізувавши відповіді на питання «Які заходи Ви запланували для покращення діяльності Вашої громадської організації в майбутньому?», ми виділили такі результати: заходи із розширення мережі партнерів та донорів з метою забезпечення більшого фінансування та ресурсів для проєктів планують реалізувати 86,5% респондентів, розробити та впровадити нові програми та проєкти з метою задоволення потреб військовослужбовців, привернення більшої уваги до проблем, з якими зіштовхується громадська організація – 73%, розвинути комунікаційну стратегію, у тому числі з метою підвищення свідомості громадськості щодо діяльності організації – 62,2%, впровадити нові технології та інструменти, які допоможуть поліпшити ефективність роботи та забезпечити більшу прозорість та відкритість діяльності організації – 43,2%. Також 10,8% респондентів прагнуть організувати навчальні та тренінгові заходи для волонтерів, членів організації з метою підвищення їхніх знань та навичок.

Такі результати свідчать про те, що, на думку респондентів, організації успішно реалізують проєкти та програми надання допомоги військовослужбовцям, налагоджують систему залучення нових кадрів у якості працівників та волонтерів до діяльності організацій, впроваджують нові ініціативи для військовослужбовців, їх сімей, а також отримують підтримку та визнання від громадськості, ЗМІ та державних органів за здійснення ефективної та важливої роботи.

Отже, як ми бачимо, результати емпіричного дослідження підтверджують нашу гіпотезу, оскільки ми відзначили зростання кількості новоутворених та масштабування діяльності наявних громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, що є реакцією на підвищення попиту з боку цільової категорії клієнтів та громадськості, збільшення фінансування через залучення донорських інвестицій, розвитку державної політики щодо таких організацій, популяризація організацій через

засоби масової інформації. Відповідно, розвиток громадських організацій, що працюють із військовослужбовцями відбувається під впливом соціально-економічних, політичних та культурних чинників.

Висновок до розділу 2

З метою дослідити особливості динаміки розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, нами було організоване та проведене емпіричне дослідження. Для цього нами була розроблена авторська анкета, що складається із 24 закритих питань, узагальнених у 3 блоки.

Проведене емпіричне дослідження показало, що розвиток громадських організацій, що працюють із військовослужбовцями відбувається під впливом соціально-економічних, політичних та культурних чинників, зокрема внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України в 2022 році. Збільшення запиту від суспільства та категорії клієнтів, яким надає соціальні послуги допомоги та підтримки громадська організація, сприяє утворенню нових та масштабуванню діяльності наявних громадських організацій.

Нами було виділено 4 критерії, за якими було надано оцінку розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, а саме: кількість членів команди організації, кількість волонтерів, що долучаються до роботи організації, співпраця організації з іншими громадськими організаціями, спрямованих на роботу з військовослужбовцями та фінансова ситуація організації. Показники за даними критеріями одноставно свідчать про розвиток громадських організацій як новоутворених, так і таких, що працюють майже 10 років.

Серед ознак успішної діяльності та зростання громадських та благодійних організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями варто виділити збільшення вдало реалізованих проєктів на підтримку даної

категорії клієнтів, встановлення нових та зміцнення наявних партнерських зв'язків з громадськими та державними організаціями для забезпечення більш ефективного виконання місії організації, збільшення кількості нових залучених працівників та волонтерів та підвищення розголосу про діяльність організацій серед громадськості, ЗМІ та державних органів.

Важливо зазначити, що соціальний працівник відіграє вкрай вагомую роль у діяльності опитаних організацій громадянського суспільства. Усі респонденти зазначили, що фахівець соціальної роботи вже здійснює свою діяльність в організації, що сприяє розвитку останньої або ж є потреба в залученні такого спеціаліста для покращення процесів функціонування громадської організації.

Аналіз результатів дослідження показав, що більшість організацій виділяють проблему залучення фінансування для належного функціонування та розвитку організації. Крім того, відмічається недостатність волонтерів та допоміжного персоналу для оптимального функціонування організацій, а також недостатня увага та підтримка з боку громади, місцевої влади, державних органів. Переважно, саме організації, що були засновані в 2022 році мають найбільші труднощі в стабілізуванні діяльності, залученні донорських коштів та отриманні підтримки, висвітлення своєї діяльності в засобах масової інформації.

Отже, загальні результати емпіричного дослідження показують необхідність у створенні програми, що міститиме методичні рекомендації, спрямовані на стабілізацію діяльності новоутворених громадських організацій у сфері роботи з військовослужбовцями. А саме розгорнутої та конкретизованої інформації, практичного алгоритму, завдяки якому такі громадські організації будуть функціонувати не лише під час воєнного стану та до моменту вичерпання ресурсів, а бути мобільними та продовжувати надавати соціальні послуги військовослужбовцям і після завершення воєнного стану.

РОЗДІЛ 3.

ПРОГРАМА ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.

3.1. Практична значущість діяльності громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями

Початок російсько-української війни в 2014 році спричинив, окрім окупації частини державних територій, руйнування приватних та державних будівель, загибелі тисяч осіб цивільного населення, утворення нових категорій клієнтів соціальної роботи. Серед таких: внутрішньо переміщені особи, діти-сироти війни, військовослужбовці, військовополонені, люди, що набули інвалідність внаслідок бойових дій тощо.

Задля надання допомоги та підтримки даних категорій клієнтів соціальної роботи державний уряд, зокрема Міністерство соціальної політики мали діяти досить швидко та якісно. Переповнені шелтери для осіб, евакуйованих із лінії фронту, непідготовлений персонал державних органів, відсутність чіткого алгоритму дій та реакції з боку уряду, проблеми постачання озброєння та комплектування армії на фоні становлення нового уряду сприяли об'єднанню громадськості та заснуванню нових, утворених з метою надання якісної та ефективної допомоги організацій.

Громадські організації, як вже зазначалося раніше, є одним із важливих надавачів соціальних послуг, зокрема такій категорії як військовослужбовці. Державна політика передбачає та врегульовує процес надання послуг суб'єктом об'єктові шляхом законодавчих та нормативних актів, зокрема ЗУ «Про соціальні послуги». Згідно статті 13, пункту 3 вищевказаного закону, надавачами соціальних послуг недержавного сектору вважаються громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації тощо. Тобто, на рівні із державними органами та службами, організації громадянського суспільства

мають право забезпечувати надання соціальних послуг населенню України [11].

Новоутворені організації громадянського суспільства в 2014 році стали рушійною силою творення нової соціальної політики України. Засновані з метою надавати психологічну, матеріальну, юридичну допомогу ВПО, забезпечувати прихистком та речами першої необхідності, вони стали осередками практичної соціальної роботи, оскільки на рівні з урядом, службами порятунку та армією стали на захист країни, шляхом зменшення негативних наслідків впливу війни на населення України.

На рівні із допомогою цивільному населенню, постраждалому від бойових дій, постала потреба в підтримці та забезпеченні найнеобхіднішим військовослужбовців та військовослужбовиць ЗСУ. Частково, на початковому етапі збройного конфлікту, допомога українській армії надавалася небайдужими громадянами та волонтерами, частково підтримка здійснювалася оперативно створеними організаціями громадянського суспільства, спрямованими на роботу з військовослужбовцями. Одними із таких є громадянські та благодійні організації, працівники яких брали участь у нашому анкетуванні: ГО «Наш батальйон», ГО «Волонтери Черкащини», ГО «Юридична сотня», ВГО «Об'єднання добровольців», Громадської організації «Юридична сотня». Метою їх діяльності стало забезпечення підрозділів ЗСУ та окремих військовослужбовців необхідним обладнанням, речами першої необхідності, засобами гігієни тощо.

«Юридична сотня» – громадська організація, що почала працювати в напрямку надання соціально-правової допомоги учасникам бойових дій та їм сім'ям, ветеранам та членам сімей загиблих з 2014 року. Вона є прикладом задоволення непомітних, на перший погляд, потреб клієнтів. Формат особистого консультування учасників бойових дій кваліфікованими спеціалістами, що мали достатній досвід та рівень емпатії, виявився вкрай ефективним. Даний випадок можна вважати прикладом якіснішого надання

соціальної послуги неурядовою організацією, ніж її надання забезпечили уповноважені державні органи.

З трансформацією Антитерористичної операції (АТО) в Операцію об'єднаних сил (ОСС), змінювалися особливості надання соціальних послуг військовослужбовцям. За 8 років збройного конфлікту, політика уряду щодо даної категорії клієнтів стабілізувалася, були впроваджені нормативні та законодавчі акти, які врегульовували систему надання соціальних послуг військовослужбовцям, їх сім'ям, родинам загиблих, військовополоненим та військовим, що набули інвалідність внаслідок бойових дій. Одним із таких є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон має на меті забезпечити захист ветеранів війни шляхом [12]:

1. Створення відповідних умов для збереження здоров'я та активного старіння;
2. Організації соціальних та інших послуг, посилення матеріально-технічної бази установ і служб, призначених для цього, та підготовки відповідних фахівців;
3. Реалізації цільових програм з соціального та правового захисту ветеранів війни;
4. Надання пільг, привілеїв та соціальних гарантій під час трудової діяльності з урахуванням професійної підготовки та стану здоров'я.

Реалізуючи соціальну політику держави щодо військовослужбовців, громадські організації трансформували напрямки своєї діяльності та розширили їх. Так почали виникати напрямки реабілітаційної роботи з військовослужбовцями, що зазнали ампутації внаслідок бойових дій, напрямки надання підтримки та забезпечення рекреації військовослужбовців та їх сімей тощо. Соціальна робота з військовослужбовцями стала невід'ємною частиною й освітніх програм підготовки майбутніх соціальних працівників.

Проте, інтерес та увага суспільства до діяльності громадських організацій, спрямованих на роботу із військовослужбовцями почав вщухати. Цьому сприяла пандемія COVID-19, зміщення уваги на створення безпечних

для здоров'я громадських просторів, карантинні обмеження та боротьбу з наслідками пандемії. Це негативно вплинуло на діяльність вищезазначених організацій, оскільки велика частина донорів змістила фокус уваги на підтримку постраждалим від коронавірусу, були введені обмеження щодо міжособистісної взаємодії, російсько-українська війна перейшла в статус «замороженого конфлікту».

Повномасштабне вторгнення країни-агресора росії на територію України торкнулося кожного громадянина. Не залишилося нікого, кого б наслідки збройного конфлікту оминули. Держава перейшла в режим воєнного стану, тож уся економіка, соціальна, культурна, промислова, освітня сфери стали здійснювати діяльність, спрямовану на підтримку ЗСУ. Різко зросла необхідність забезпечення та підтримки військовослужбовців та окремих підрозділів необхідною амуніцією, озброєнням, засобами особистої гігієни та харчуванням, оскільки, за даними аналітичного порталу «Слово і діло», чисельність української армії зросла з 246 тисяч до 700 тисяч осіб. У порівнянні з 2014–2018 роками, чисельність ЗСУ зросла в 2022 році майже в три рази. [16]

Відповіддю на зростання потреби забезпечення української армії стало збільшення новоутворених громадських організацій: як в межах України, так і за її кордоном. Будучи об'єднанням ініціативних громадян, які не завжди мають належний рівень знань та досвіду для налагодження роботи, новоутворені організації громадянського суспільства стикаються із проблемами, що перешкоджають належному розвитку та стабілізації їх діяльності, а саме: труднощі із залученням фінансових ресурсів, відсутність злагодженої комунікації між працівниками та волонтерами, недостатня увага та підтримка з боку державних органів, ЗМІ тощо.

На жаль, в Україні відсутні наукові матеріали, практичні рекомендації, відповідні органи, менторські програми, що могли б надати організаційну підтримку новоутвореним громадським організаціям, забезпечити допомогу

та супровід на перших етапах функціонування організації, оскільки саме вони є найбільш критичними.

3.2. Програма щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями

Відповідно проведеного емпіричного дослідження та отриманих результатів нами було розроблено програму щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями. Вона має на меті надати ефективний алгоритм дій, дотримуючись якого організації зможуть стабілізувати внутрішню організаційну взаємодію між командою, залучити фінансовий ресурс та популяризувати свою діяльність через комунікаційні канали.

Програма передбачає собою розробку методичних рекомендацій для новоутворених громадських організацій, спрямованих на керівників та проєктних менеджерів громадських організацій, що здійснюють роботу із військовослужбовцями. Дана програма називається «Шлях до розвитку» та передбачає 10 інтенсивних блоків, кожен з яких відповідає за окрему частину розвитку громадської організації.

Блок 1. Оцінка потреб та пріоритетів організації на даний момент.

Певна частка організацій, заснованих після початку повномасштабного вторгнення – це група ініціативних громадян чи волонтерів, що вирішили офіційно зареєструвати свою діяльність. Не завжди працівники організації мають достатній рівень знань та досвіду для успішного функціонування організації, виникають труднощі з належним оформленням документів, залученням фінансових ресурсів, звітністю тощо.

Першим кроком рекомендовано проведення детального аналізу потреб та проблем організації. Важливо об'єктивно оцінювати рівень розвитку організації на даний момент. Організаціям варто робити «крок назад» та аналізувати письмові документи, такі як статuti, стратегічні плани, звіти

тощо. Це сприяє відстеженню зміни напрямків, пріоритетів організації. Також маркером проблемних зон у діяльності організації є результативність за вимірюваними ключовими показниками результативності (KPI).

Для того, щоб об'єктивно оцінювати ефективність організації, ми рекомендуємо застосовувати аналіз SWOT. Ця техніка широко використовується під час стратегічного планування, а її особливість полягає у зонуванні сильних і слабких сторін проекту, можливостей, що відкриваються при його реалізації, та загроз, пов'язаних з його здійсненням. SWOT можна використовувати не лише на етапі планування проєктів організації, а й для аналізу потенціалу та ризиків для самої організації.

Матриця SWOT містить такі аспекти:

- Сильні сторони (Strengths): Це внутрішні позитивні аспекти або переваги організації. Вони можуть включати унікальні ресурси, сильну репутацію, підтримку з боку цільової аудиторії тощо. Важливо визначити, що саме робить організацію успішною.
- Слабкі сторони (Weaknesses): Це внутрішні негативні аспекти або обмеження організації. Такими можуть бути обмежені ресурси, нестабільність фінансів, недостатня ефективність програм та проєктів, відсутність ключових навичок або досвіду працівників тощо. Варто виділити ті перешкоди, що заважають організації досягати своїх цілей.
- Можливості (Opportunities): Це зовнішні чинники або умови, які можуть створити перспективи для розвитку організації. Можливості можуть включати розширення цільової аудиторії клієнтів організації, зміни у законодавстві, залучення нових спеціалістів, технологічні інновації тощо. Важливо визначити, як організація може використовувати ці можливості на свою користь.
- Загрози (Threats): Це зовнішні чинники або умови, які можуть негативно вплинути на розвиток організації або створювати ризики для її діяльності. Загрози можуть включати конкуренцію з боку інших громадських організацій

чи державного сектору, зміни у фінансовому становищі, зміна запитів від цільової аудиторії тощо. Важливо визначити, як організація може попереджувати або протидіяти цим загрозам.

Такий розподіл надає організації можливість систематизовано оцінити свої внутрішні і зовнішні успіхи, можливості, невдачі та ризики, та використати цю інформацію для розробки стратегії розвитку.

Зокрема, важливим елементом блоку є визначення не лише внутрішньо організаційні особливості функціонування, а й аналіз основних потреб та проблем цільової аудиторії (ЦА) – військовослужбовців. Розуміння конкретних викликів та потреб допомагає спрямовувати свої зусилля належним чином, визначати основні пріоритети громадської організації.

Блок 2. Зворотній зв'язок від зацікавлених сторін.

Реалізувавши проєкт чи програму, важливо провести аналіз: що вдалося та що ні, щоби вдосконалити даний продукт чи послугу в майбутньому. Це також стосується діяльності організації загалом. Після певного часу функціонування, важливо отримати зворотній зв'язок від партнерів, муніципалітету, донорів, а також цільової аудиторії – військовослужбовців. Програми та проєкти громадських організацій є ефективними тоді, коли задовольняють нагальні потреби цільової аудиторії. На жаль, на полі бою час іде на години, тож варто бути оперативними чи реалізовувати проєкти, на втілення яких вистачить ресурсів організації.

Відгук від спеціалістів у галузі юриспруденції, бухгалтерії, управління ресурсами є корисним, хоч і не завжди приємним для усвідомлення, підґрунтям для подальшого росту організації.

Зворотній зв'язок від позаштатного незалежного експерта щодо оцінки наявних ресурсів та успішності діяльності організації також важливий. Мінусом такої практики є досить критична оцінка, оскільки експерт не має особистого інтересу до діяльності організації, не знає особливостей командної взаємодії, не знає про «болі» організації. Проте, саме ця неупередженість

сприяє об'єктивній оцінці наявної ситуації та стану громадської організації, визначенню курсу розвитку.

Блок 3. Розробка чіткої стратегії.

У даному блоці програми ми рекомендуємо здійснити аналіз усіх наявних сфер, диференціювати переваги та недоліки діяльності. Розробка стратегічного плану, в якому будуть враховані цілі, методи роботи, розподіл ресурсів та механізми оцінки досягнень є необхідними.

Важливо визначити свої цілі, завдання та дії на короткострокову та довгострокову перспективу. Планування сприятиме розумінню вектору розвитку організації. Також варто встановити нові вимірювані ключові показники результативності, за якими можна оцінити результативність діяльності організації як нині, так і в майбутньому. Обов'язковим елементом є постановка конкретних цілей: «надати гуманітарну допомогу 5 підрозділам ЗСУ протягом місяця», «залучити 10 волонтерів до роботи гуманітарного штабу», «забезпечити фінансування 15 психологічних консультацій для військовослужбовця через залучення донора» тощо. Необхідно чітко окреслити план дій, а згодом деталізувати кожен задачу, описати менші кроки, що необхідні для її досягнення.

Блок 4. Вдосконалення програми проєктів та послуг.

Одним із аспектів планування стратегії розвитку організації є ініціювання та реалізація проєктів, програм. Необхідно проаналізувати надані послуги та створити конкретні програми та послуги, які відповідають потребам військовослужбовців на даний момент. Запити та потреби військових характеризуються своєю нагальністю, тож, як вже зазначалося вище, об'єктивна оцінка ресурсів та можливостей є обов'язковою.

Якщо, до прикладу, організація реалізує проєкт, що характеризується своєю терміновістю (нагальний збір на закупівлю обладнання для підрозділу ЗСУ), рекомендуємо підходити до виконання цієї задачі творчо. Культура «донатів» (з англ. *donate* – жертвувати) в Україні продовжує формуватися та не завжди працює достатньо ефективно, тож варто пропонувати щось взамін.

Потенційним варіантом є організація розіграшу бойових трофеїв, переданих організації військовослужбовцями. За невеликий донат кожен учасник має можливість виграти цей трофей. Це сприяє не лише реалізації проєкту, а й популяризації організації.

Важливо запозичувати досвід в інших тотожних громадських організацій, об'єднуватися та реалізовувати проєкти разом. Це сприяє обміну аудиторією, якісному наданню соціальних послуг військовослужбовцям та підсилює діяльність обох організацій.

Блок 5. Залучення фінансового ресурсу.

За результатами емпіричного дослідження, необхідність у залученні додаткових джерел фінансування виділяють як новоутворені, так і наявні громадські організації, спрямовані на роботу з військовослужбовцями.

Ми рекомендуємо розробити стратегію залучення фінансування для забезпечення сталості організації. Ось кілька видів фінансування, на які варто звернути увагу:

- 1) Державний бюджет. Щороку закон «Про Державний бюджет України» визначає суму фінансування для співпраці з ОГС. Громадські організації є повноцінними надавачами соціальних послуг та мають право брати участь у державному замовленні;
- 2) Корпоративні спонсори. Компанії та підприємства можуть виступати спонсорами громадських організацій, спрямовуючи фінансові ресурси на підтримку програм та проєктів для військовослужбовців. Деякі компанії мають програми корпоративної соціальної відповідальності, в рамках яких надають фінансову підтримку таким організаціям.
- 3) Індивідуальні пожертвування. Люди, які підтримують мету та діяльність громадської організації, можуть здійснювати індивідуальні пожертвування. Це може проявлятися у вигляді підтримки окремих проєктів, або донатів на офіційний рахунок громадської організації. Якщо це передбачено статутом, остання може залишати за собою право реалізувати частину коштів (до 20%) на адміністративні потреби.

- 4) Закордонні благодійні організації та фонди. Вони можуть надавати гранти, стипендії, фінансування для конкретних проектів або невідкладних потреб. Внаслідок укладання меморандум про співпрацю, організація може здійснювати свою діяльність під менторством та фінансуванням закордонної організації.
- 5) Приватний донор. Таким може виступати український чи закордонний меценат, що прагне своїми коштами підтримати діяльність та проекти громадських організацій. Переважно, самі меценати поділяють місію та візію проектів, вони зацікавлені в роботі організації. Таких донорів можна знайти серед представників бізнес-сектору, політиків, культурних діячів, спортсменів тощо.
- б) Гранти. Це фінансова підтримка, надана державними органами, благодійними фондами, громадськими організаціями або приватними донорами з метою реалізації конкретних проектів або програм. Для отримання гранту громадська організація, зазвичай, має подати заявку, в якій описує свої цілі, стратегію, план проекту та бюджет. Гранти можуть бути призначені для фінансування різноманітних потреб, таких як програми підтримки ветеранів, надання психологічної допомоги, закупівлю обладнання тощо. Також існують гранти, що підтримують адміністративне функціонування організацій: закупівлю приладдя, оренду офісу, ремонтні роботи тощо.
- 7) Краудфандинг. Так називається процес збору грошей від широкої аудиторії, зазвичай через онлайн-платформи. Громадські організації можуть створити кампанію краудфандингу, презентувати свій проект або програму та збирати донати від зацікавлених осіб. Люди, які підтримують цілі організації, можуть робити невеликі чи значні пожертви. Краудфандинг може бути ефективним способом не лише залучити фінансування, але й залучити увагу громадськості, створити спільноту прихильників та популяризувати тему надання допомоги військовослужбовцям.

Цей перелік способів залучення фінансового ресурсу не є вичерпним. Ба більше, він постійно оновлюється, адже виникають нові способи залучення грошей для функціонування громадської організації.

Важливо пам'ятати, що громадські організації в Україні мають статус неприбуткових, тож команда та керівництво організації не може привласнювати собі матеріальні ресурси, якими володіє організація. У разі ліквідації громадської організації, її майно та фінансові ресурси переходять у власність або до кінцевого бенефіціара (за наявності такого), або у власність держави. Усю фінансову звітність бухгалтери, фінансисти чи керівники недержавних організацій зобов'язані вчасно подавати до Центру обслуговування платників податкової інспекції за місцем реєстрації організації, а також надавати звітність донорам, грантодавцям.

Блок 6. Збільшення мережі партнерів.

Унаслідок повномасштабного вторгнення російського агресора, в Україні відбувся безпрецедентне збільшення кількості партнерств, як в межах самої держави, так і за її межами. ГО, БО, БФ, інші організації, компанії чи установи стали більш тісно співпрацювати з місцевою владою чи одне з одним з метою розширення спектру надання допомоги та підтримки Сил оборони та постраждалого цивільного населення.

Важливо розвивати партнерства: здійснити встановлення контактів з іншими організаціями, які працюють з військовослужбовцями, урядовими установами, громадськими лідерами та іншими зацікавленими сторонами. Партнерство об'єднує зусилля, сприяє обміну ресурсами та забезпеченню більшої ефективності роботи громадської організаціями.

Партнерами новоутвореної організації не обов'язково мають бути великі всеукраїнські фонди чи міжнародні організації. Розпочинати партнерство ми рекомендуємо із місцевими організаціями чи іншими новоутвореними об'єднаннями, що працюють із військовослужбовцями. Для закріплення статусу партнерської взаємодії варто укласти меморандум. Переважно, він є символом укладеної угоди про співпрацю та не має юридичної сили.

Блок 7. Висвітлення діяльності в соціальних мережах та ЗМІ.

Під час повномасштабного вторгнення, цифровізація набирає все більших обертів: через соціальні мережі ми дізнаємось актуальні новини. Через офіційні сторінки установ у Instagram, Tik-Tok, Twitter та Facebook організація може висвітлювати свою діяльність, звітність з фото та відеоматеріалами, організовувати збори чи ділитись важливою інформацією. За допомогою даних каналів і донори, і цільова аудиторія, і люди, які підтримують організацію власними фінансами можуть відслідковувати результативність роботи.

Тому новоутвореним організаціям важливо активно вести сторінки у соціальних мережах, розповідати про свої плани, адже так об'єднання стають більш помітними, мають більше шансів швидше отримати розголос своєї діяльності та постійно репрезентувати проміжні та заключні результати своєї активності по певних проєктах.

Якщо ж говорити про встановлення міжнародних партнерств, то візуалізація членів команди дуже значуща, адже потенційний донор зазвичай активно досліджує актуальні проєкти, успішні кейси та хто за ними стоїть, перед прийняттям остаточного рішення. Не всі донори є активними користувачами соціальних мереж, а особливо іноземна спільнота, яка першочергово досліджує веб-сайти та робить висновки. Тому, створення та регулярне наповнення сайту організації має бути невід'ємною частиною щоденної роботи. Для створення та впровадження комунікаційної стратегії вважаємо за потрібне долучити SMM- та/або PR-спеціалістів.

Блок 8. Долучення нових членів команди.

Що більше людей долучено до роботи організації, то більший масштаб та вплив може мати організація в сфері надання допомоги військовослужбовцям. Широке коло працівників та волонтерів дозволяє розширити діапазон послуг та підтримки, що надаються, а також збільшити кількість людей, які можуть бути задіяні, збільшити кількість клієнтів та цільової аудиторії.

Доєднання нових працівників та волонтерів до роботи організації допомагає розширити ресурсну базу організації. Вони допомагають в залученні додаткових фінансових, матеріальних та інших ресурсів до організації. Крім того, нові працівники та волонтери можуть мати власну мережу контактів та зв'язків, що відкриває нові можливості для співпраці та партнерства з іншими організаціями та структурами.

Нові працівники та волонтери можуть мати такі знання, навички та досвід, які можуть збільшити потенціал організації. Їм може бути притаманне свіже інноваційне мислення, нові ідеї та підходи до роботи.

Блок 9. Створення багаторівневої корпоративної культури.

Соціальний сектор в умовах воєнного стану виконує дуже багато функцій та охоплює велике коло обов'язків, тому варто подбати про внутрішню атмосферу колективу. Варто створити культуру внутрішньої взаємодії. Важливо виділити наступні аспекти:

- Формат професійної взаємодії (особиста комунікація, телефонні дзвінки, чат у месенджері, онлайн-конференції тощо);
- Стиль спілкування у колективі (неформальний або ж формальний з елементами ієрархічності);
- Цінності колективу (що спільно поділяють члени команди);
- Свята, що мають значення для колективу (а також особливості work-life balance);
- Домінуючий тип прийняття рішень панує у колективі (групове обговорення, експертна думка, тощо).

Для громадських організацій, що працюють із військовослужбовцями, корпоративна культура може відображати військові цінності, такі як дисципліна, відданість та солідарність. Якщо всі члени команди поділяють спільні цінності та працюють в одному напрямку, це сприяє кращій організації роботи, підняттю командного духу, оптимізації процесів та досягненню поставлених цілей.

Блок 10. Розвиток гнучкості, готовності до змін.

Потреби українських військовослужбовців, що є учасниками російсько-української війни постійно еволюціонують. Організації, які працюють з ними, повинні вміти пристосовуватися до нових реалій, викликів та потреб. Бути готовими до змін дозволяє швидко реагувати на відхилення від стандартного курсу розвитку та забезпечувати актуальні та ефективні послуги для військовослужбовців. Це говорить про сталість та резистентність організації.

Ми рекомендуємо відслідковувати тренди, стежити за розвитком подій у країні, виникненням нових соціальних явищ та категорій клієнтів, аналізувати потреби ЦА та прогнозувати напрямки діяльності в повоєнний період. Можливо, варто вже почати готуватися до зміни напрямку діяльності в майбутньому. Варто пам'ятати, що постійне вдосконалення, партнерство та впевненість у своїй місії є ключовими факторами успіху.

Апробацію програми здійснювали із БО «Благодійний Фонд «Солом'янські котики» та БО «Благодійний Фонд «Звягель Допомогає» та безпосередньо зворотнім зв'язком їх керівників. Фахівці організацій виділили значущість та практичність даної програми. Відповідно їх відгуків та зворотного зв'язку спеціалістів вищезазначених організацій, ми бачимо позитивні показники. Зокрема, ми отримали відгуки від керівників благодійних організацій.

Андрій Єрофєєв, керівник БО «Благодійний Фонд «Солом'янські котики» виділив, що «ця програма стала надзвичайно цінним ресурсом для нашої організації, допомагаючи нам розуміти і впроваджувати кращі практики управління та розвитку. Її чіткі вказівки та конкретні приклади дають нам основи для побудови ефективних стратегій та планів дій, спрямованих на задоволення потреб наших військовослужбовців».

Богдан Калетинець, директор БО «Благодійний Фонд «Звягель Допомогає» зазначив, що нині їх громадська організація переживає певні труднощі, пов'язані з залученням фінансових ресурсів. Тож він вказав на велику значущість та актуальність блоку про способи залучення коштів. Він

пише: «я дуже ціную наявність блоку програми щодо залучення грантів та краудфандингу як способів фінансування. Ці інструменти відкривають нам широкі можливості для забезпечення фінансової стабільності та розвитку наших проєктів». Також директор благодійного фонду «Звягель допомагає» зазначив, що зовсім скоро команда фонду планує реалізувати розіграш на підтримку проєкту забезпечення військовослужбовців згідно пункту 4 наших методичних рекомендацій.

Як ми бачимо, фахівці обох організацій відзначили надзвичайну актуальність даної програми щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями, оскільки в Україні ще не розвинутою практика підтримки новоутворених громадських організацій у перші місяці їх функціонування. Громадським організаціям, що працюють з військовослужбовцями, потрібні ефективні підходи до управління, щоб забезпечити успішне функціонування та розвиток. Ця програма надає цінні вказівки та інструменти для забезпечення ефективного управління більшої частини сфер діяльності організації, включаючи фінансове планування, залучення працівників та волонтерів, розвиток комунікаційної стратегії, впровадження корпоративної культури та інші.

Надалі, дана програма щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями може бути реалізована та набувати розвитку. Практичне використання даної програми може бути здійснене не лише в рамках діяльності громадських організацій, а й стати основою для створення нових освітніх програм підготовки проєктних менеджерів, фахівців соціальної роботи у громадському секторі в закладах вищої освіти.

Висновок до розділу 3

З початком російсько-української війни в 2014 році, перед Міністерством соціальної політики постав виклик, що вимагав швидко та

якісно надавати допомогу, підтримку новим, для української соціальної роботи, категоріям клієнтів, зокрема військовослужбовцям. На рівні з державними органами, організації громадянського суспільства стали осередками практичної соціальної роботи, відіграючи важливу роль у зменшенні негативних наслідків війни на цивільне населення. Вони трансформували свою діяльність та розширювали напрямки роботи, зокрема в сфері реабілітації, підтримки та рекреації військовослужбовців та їх сімей.

Підготовка майбутніх соціальних працівників у напрямку роботи з військовослужбовцями стала невід'ємною частиною освітніх програм в державних університетах. Це свідчить про важливість розвитку соціальної роботи з даною категорією клієнтів ще на довгі десятиліття після завершення російсько-української війни.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України призвело до зростання чисельності української армії та збільшення потреби у підтримці та забезпеченні військовослужбовців. Це призвело до збільшення новоутворених громадських організацій, які стикаються з рядом перешкод, що негативно впливають на діяльність організації та гальмують її розвиток.

У третьому розділі наведено приклад побудови та зміст програми щодо удосконалення роботи громадських організацій у соціальній роботі з військовослужбовцями «Шлях до розвитку». Програма має на меті надати ефективний алгоритм дій, дотримуючись якого організації зможуть стабілізувати внутрішню організаційну взаємодію між командою, залучити фінансовий ресурс та популяризувати свою діяльність через комунікаційні канали. Цільовою аудиторією рекомендацій є керівники/директори та проєктні менеджери новоутворених громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями. «Шлях до розвитку» складається із 10 блоків, а саме:

- 1) «Оцінка потреб та пріоритетів організації на даний момент.». У цьому пункті рекомендується провести детальний аналіз організації, включаючи огляд статутних документів, стратегічних планів та звітів, а також оцінку показників результативності тощо.

- 2) «Зворотній зв'язок від зацікавлених сторін». Отримання зворотного зв'язку від партнерів, муніципалітету, донорів і особливо цільової аудиторії, якою є військовослужбовці, допомагає оцінити наскільки програми та проекти громадських організацій відповідають нагальним потребам цільової аудиторії.
- 3) «Розробка чіткої стратегії». У даному блоці організаціям надаються рекомендації щодо розробки стратегічного плану, де варто врахувати цілі, методи роботи, розподіл ресурсів та механізми оцінки досягнень громадської організації, спрямованої на роботу з військовослужбовцями.
- 4) «Вдосконалення програми проєктів та послуг». Здійснення аналізу наданих послуг та створення конкретних програм та послуг, що враховують нагальні потреби військових, згідно врахування наявних ресурсів та можливостей організації.
- 5) «Залучення фінансового ресурсу». Стратегія залучення фінансування є важливим аспектом забезпечення сталості громадської організації, спрямованої на роботу з військовослужбовцями. Цей блок надає приклади джерел фінансування, які організація може долучити.
- 6) «Збільшення мережі партнерів». У цьому блоці зазначається, що, розвиваючи партнерство, важливо встановити контакти з іншими організаціями, урядовими установами та громадськими лідерами для обміну ресурсами та покращення ефективності роботи.
- 7) «Висвітлення діяльності в соціальних мережах та ЗМІ». Цей блок можна описати фразою «якщо ти не публікуєш свою діяльність в соціальних мережах – то її не існує». Важливо робити акцент на важливість висвітлення досягнень роботи організації в ЗМІ.
- 8) «Долучення нових членів команди». Розширення робочої команди та залучення більшої кількості волонтерів до роботи організації має значний вплив на її масштабування та збільшення ефективності у сфері надання допомоги військовослужбовцям.
- 9) «Впровадження багаторівневої корпоративної культури». В умовах воєнного стану соціальний сектор виконує різноманітні функції та важливі

завдання, тому важливо створити сприятливу атмосферу командної взаємодії громадської організації.

10) «Розвиток гнучкості, готовності до змін». Метою даного пункту є заохочення команди громадських організацій до прогнозування подальших тенденцій розвитку соціальної роботи у напрямку роботи з військовослужбовцями.

Апробація програми здійснювалась за допомогою взаємодії із БО «Благодійний Фонд «Солом'янські котики» та БО «Благодійний Фонд «Звягель Допомагає». Фахівці обох організацій відзначили, що програма, спрямована на вдосконалення роботи громадських організацій у соціальній сфері з військовослужбовцями, є дуже актуальною. Це особливо важливо в сучасних реаліях, де ще не розроблена практика підтримки нових громадських організацій під час перших місяців їх діяльності.

ВИСНОВКИ

Громадські організації як офіційно зареєстрований вид об'єднання певної групи приватних чи юридичних осіб з'явилися нещодавно, але перші прояви громадських об'єднань для надання допомоги були задокументовані ще в XIII столітті в Китаї. Подальше становлення цих організацій пов'язане з кризовими подіями та конфліктами. Організації громадянського суспільства з'являлися для надання соціальної допомоги та підтримки постраждалих.

Унаслідок проведення теоретичного аналізу розвитку та становлення організацій громадянського суспільства було виявлено, що в сучасних умовах неурядові організації є невід'ємною складовою соціальної політики держави. Громадські організації, узагальнюючи різні визначення, є добровільними об'єднаннями групи осіб або організацій. Їх метою є вирішення соціальних проблем, активна реакція на катастрофи, надзвичайні ситуації, сприяння охороні довкілля та досягнення інших цілей.

Упродовж усієї історії людства існувало багато програм соціальної допомоги та підтримки військовослужбовців, реалізованих як державними, так і неурядовими організаціями. Соціальна робота з цією категорією клієнтів була присутня ще з часів Римської імперії та лише продовжує розвиватися. У зв'язку з російсько-українською війною та збільшенням числа громадян, які вступили до Збройних Сил України, роль громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, стала ще більш важливою та значущою.

Для детальнішого вивчення особливостей динаміки розвитку громадських організацій, що працюють з військовослужбовцями, було проведено емпіричне дослідження, з використанням авторської анкети. Результати емпіричного дослідження показали, що розвиток громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, залежить від соціально-економічних, політичних та культурних чинників. Особливо великий вплив на них мала ескалація російсько-української війни, наслідком

якого стало повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України в 2022 році. Запити суспільства та військовослужбовців, яким надаються соціальні послуги та допомога, сприяють створенню нових організацій громадського суспільства та розширенню діяльності вже існуючих.

Серед ознак успішної діяльності та зростання громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, можна виділити збільшення реалізованих проєктів для підтримки цієї категорії клієнтів, налагодження партнерських зв'язків з громадськими та державними організаціями для ефективнішої реалізації місії, залучення нових працівників та волонтерів, а також збільшення відомостей про діяльність організацій серед громадськості, ЗМІ та державних органів. Це свідчить про високі показники розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями.

Організації громадського суспільства стали невід'ємною частиною реалізації соціальної політики України щодо роботи з військовослужбовцями. Сьогодні громадські організації разом з урядом впроваджують соціальні програми допомоги, підтримки та забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України. Робота з цією категорією клієнтів трансформувалася завдяки ефективній діяльності менеджерів соціальних проєктів в громадських та благодійних організаціях, що дозволяє забезпечити надання практичної та якісної соціальної допомоги.

На основі результатів емпіричного дослідження були розроблено програму «Шлях до розвитку» для новоутворених громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями. Метою програми є розробка ефективного дієвого плану, відповідно якого громадські організації зможуть стабілізувати свою внутрішню організаційну взаємодію, залучити фінансові ресурси і просунути свою діяльність через комунікаційні канали. Дотримання 10 послідовних кроків сприятиме розвитку новоутворених громадських організацій.

Отже, розвиток громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями, відбувається під впливом різноманітних соціально-економічних, політичних, культурних, історичних та ряду інших чинників. Збільшення кількості новоутворених організацій та розширення діяльності наявних відбувається як відповідь на зростаючий попит з боку військовослужбовців та громадськості, а також завдяки збільшенню фінансування через залучення донорських інвестицій, розвитку державної політики щодо цих організацій та підтримки їх популяризації за допомогою засобів масової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільховий Ю. В. *Чернечі ордени римо-католицької церкви в епоху Середньовіччя: питання виникнення і класифікації*. Духовні, політичні та освітні практики в соціально-культурному розвитку людства: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень дванадцятого Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання», 25–26 березня 2021 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2021. С. 38–56.
2. Галай А. О. Історія становлення та розвитку громадської добродійної діяльності. *Юридичний вісник*. 2012. Т. 4(25). С. 45–49.
3. Довгань С. Розробка Анкети. 14 с.
[URL:https://mk.nmu.org.ua/ua/source/markdost10.pdf](https://mk.nmu.org.ua/ua/source/markdost10.pdf).
4. Дяченко В. Р., Стояцька Г. М. *Громадянське суспільство: історія та сучасність*. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 12 квітня 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ ун-т внутр. справ., 2018. – С. 278–281.
5. Євдокимова І. А., Вітковська І. М. *Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні*. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Випуск 41. 2018. С. 42–48.
6. Зозульов, О. В. Основні етапи розробки анкети в процесі маркетингових досліджень. *Маркетинг в Україні*. 2002. – № 5 (15). С. 34–38.
7. Кравчук В. М. Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 229 с.
8. Полівко Л. Ю та Скіпальська Г. Б. *Значущість організацій громадянського суспільства в період воєнного стану*. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (11–12 березня 2022 року,

- Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 60–62
9. Полівко Л. Ю. *Змістовність соціальних послуг у розбудові громадянського суспільства*. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 березня 2020 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 96– 99
10. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572–VI: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
11. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671–VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
12. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551–XII : станом на 15 квіт. 2023 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
13. Радіо Свобода. Війни в історії людства та нинішня війна в Іраку. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/901246.html>
14. Тарабан С. Розвиток громадянського суспільства: сучасні міжнародні тенденції та виклики. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 2(2). С. 115–125.
15. Токар М. Ю. *Етапизація розвитку громадських організацій в Україні у контексті взаємодії держави і громадянського суспільства*. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами наук. конф. «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 3 листопада 2018 року / відп. за випуск А. Романюк, В. Литвин, І. Осадчук. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 3. С. 188 – 197.

16. Як змінювалася чисельність Збройних сил України. Слово і Діло. URL:<https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny>.
17. Aall P., Helsing J. W. Non-Governmental Organizations. Responding to Violent Conflicts and Humanitarian Crises. Cham, 2021. P. 53–87.
18. Campbell S., DiGiuseppe M., Murdie A. International Development NGOs and Bureaucratic Capacity: Facilitator or Destroyer?. Political Research Quarterly. 2018. Vol. 72, no. 1. P. 3–18.
19. Davies T. R. NGOs: A Long and Turbulent History. The Global Journal. 2013. Vol. 15. P. 28–34.
20. Designing A Questionnaire. PubMed Central (PMC). URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4797036/>.
21. Kaloudis G. Non-governmental organizations: mostly a force for good. International Journal on World Peace. 2017. Vol. 34, No. 1. P. 81–112.
22. Kuruppu S. C., Lodhia S. Disruption and transformation: The organisational evolution of an NGO. The British Accounting Review. 2019. Vol. 51, no. 6. 15 p.
23. Maul D. R. The Rise of a Humanitarian Superpower: American NGOs and International Relief, 1917–1945. Internationalism, Imperialism and the Formation of the Contemporary World. Cham, 2017. P. 127–146.
24. Meaning of NGO in English. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ngo>.
25. Nicholson H. J. The Knights Hospitaller. Boydell Press, 2006. 208 p.
26. Nongovernmental organization. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/nongovernmental-organization>.
27. Novakova N. Civil Society in Central Europe: Threats and Ways Forward. German Marshall Fund of the United States. 2021. 11 October. P. 19.
28. Pascal A. Histoire de l'armée et de tous les régiments, depuis les premiers temps de la monarchie française jusqu'à nos jours, Tomme 1. Losanna University, 2008. 380 p.

29. Powell C. L. Remarks to the National Foreign Policy Conference for Leaders of Nongovernmental Organizations. 26 October 2001. U.S. Department of State Archive.
30. Questionnaire Design | Methods, Question Types & Examples. Scribbr. URL: <https://www.scribbr.com/methodology/questionnaire/>
31. Ruffa C., Vennesson P. Fighting and Helping? A Historical-Institutionalist Explanation of NGO-Military Relations. *Security Studies*. 2014. Vol. 23, no. 3. P. 582–621.
32. Stibbe M. The Internment of Civilians by Belligerent States during the First World War and the Response of the International Committee of the Red Cross. *Journal of Contemporary History*. 2006. Vol. 41, no. 1. P. 5–19.
33. Su Z., Zhang C. State Power and Nongovernmental Organizations' Policy Advocacy in China. *China Review*. 2021. Vol. 21, No. 3, SPECIAL ISSUE: State Capacity and State Power in Contemporary China. P. 157–188.
34. Tacitus. *The Histories*. Penguin Classics, 2009. 342 p.
35. Taherdoost H. Designing a Questionnaire for a Research Paper: A Comprehensive Guide to Design and Develop an Effective Questionnaire. *Asian Journal of Managerial Science*. 2022. 10 March. P. 8–16. URL: <https://hal.science/hal-03741836/document>.
36. The United Service Organizations. URL: <https://www.uso.org/about>.
37. Urban W. *Teutonic Knights*. Pen & Sword Books Limited, 2011. 304 p.
38. *War and American popular culture: A historical encyclopedia* / ed. by H. M. P. 1938-. Westport, Conn : Greenwood Press, 1999. 479 p.
39. Yalçinkaya H. The Nongovernmental Organizations–Military Security Collaboration Mechanism. *Armed Forces & Society*. 2012. Vol. 39, no. 3. P. 489–510.
40. Zagoriy Foundation. Потреби та робота НУО під час війни. 2022. URL: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2022/04/potreby-tp-robotanu-oid-chas-vijny_.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Авторська анкета, розроблена для проведення емпіричного дослідження динаміки розвитку громадських організацій, спрямованих на роботу з військовослужбовцями

АНКЕТА

Доброго дня, шановні респонденти! Ми проводимо дослідження соціальної динаміки розвитку громадських організацій в роботі з військовослужбовцями. Просимо Вас взяти участь в анонімному опитуванні та відповісти відкрито на наведені нижче запитання. Тут немає правильних чи неправильних відповідей, є лише Ваша особиста позиція.

- 1) Вкажіть, будь ласка, Ваш вік: _____
- 2) Вкажіть, будь ласка, Вашу стать: _____
- 3) Вкажіть, будь ласка, Вашу освіту:
 - А) Базова середня освіта;
 - Б) Повна середня освіта;
 - В) Професійно-технічна освіта;
 - Г) Ще навчаюся;
 - Д) Незакінчена вища освіта;
 - Е) Закінчена вища освіта.

- 4) Вкажіть, будь ласка, Ваш загальний стаж роботи в громадському секторі:
 - А) До 6 місяців;
 - Б) До 2 років;
 - В) Від 3 до 5 років;
 - Г) Від 5 до 10 років;
 - Д) Більше 10 років.

5) Вкажіть, будь ласка, Ваш загальний стаж волонтерства в громадському секторі:

А) До 6 місяців;

Б) До 2 років;

В) Від 3 до 5 років;

Г) Від 5 до 10 років;

Д) Більше 10 років.

6) Вкажіть, будь ласка, Ваш загальний стаж роботи в громадських організаціях, що працюють з військовослужбовцями (за наявності):

А) До 6 місяців;

Б) До 2 років;

В) Від 3 до 5 років;

Г) Від 5 до 10 років;

Д) Більше 10 років.

7) Зазначте, будь ласка, в якій громадській організації Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проектну діяльність:

8) Вкажіть, будь ласка, скільки років функціонує громадська організація, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проектну діяльність:

А) До 2 років;

Б) До 5 років;

В) До 10 років;

Г) Більше 10 років.

9) Які напрямки роботи з військовослужбовцями реалізує громадська організація, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проєктну діяльність?

А) Підтримка військових на передовій: ми забезпечуємо їх необхідними речами та засобами гігієни;

Б) Допомагаємо з придбанням екіпірування та іншого необхідного обладнання;

В) Підтримка ветеранів та учасників бойових дій: ми надаємо їм правову, психологічну та матеріальну допомогу, забезпечуємо доступ до медичних послуг, реабілітаційних та соціальних програм;

Г) Підтримка родин військовослужбовців: ми допомагаємо з розв'язанням соціальних та правових питань, забезпечуємо необхідну матеріальну допомогу, а також організуємо соціально-культурні та розважальні заходи для дітей та родин військових;

Д) Ваш варіант: _____.

10) Які спеціалісти працюють/ волонтерять/ здійснюють проєктну діяльність у Вашій громадській організації та безпосередньо взаємодіють із військовослужбовцями?

А) Фахівці соціальної роботи, менеджери соціальних проєктів;

Б) Військові психологи, психотерапевти;

В) Реабілітологи та медичні працівники;

Г) Інструктори з навчання бійців та тактичної медицини;

Д) Ваш варіант: _____.

11) Якщо Ваша організація функціонує 3 та більше років, оцініть, будь ласка, розвиток на даний момент громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проєктну діяльність:

А) Громадська організація успішно розвивається і досягла вагомих результатів у своїй діяльності;

В) Розвиток громадської організації є помірним або мало змінився;

Г) Розвиток громадської організації є незначним або відсутнім, не вдалося досягти жодних позитивних результатів;

Е) Не можу оцінити, моє бачення розвитку організації може бути обмеженим.

12) Про діяльність скількох громадських організацій, що працюють з військовослужбовцями Вам було відомо/ Ви цікавилися з початку російсько-української війни?

А) Жодної не було відомо;

Б) Відомо до 3 організацій, що працюють із 2014 року;

В) Відомо про більше 3 організацій.

13) Чи стала, на Вашу думку, діяльність громадських організацій, що працюють з військовослужбовцями більш актуальною та популярною з початку повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році?

А) Так, робота таких організацій стала більш затребуваною та широко висвітлюється в ЗМІ;

Б) Так, зросла кількість новоутворених громадських організацій, що допомагають військовослужбовцям;

В) Мало змінилася;

Г) Ні, попит на їх послуги зменшився;

Д) Ні, вони втратили свою актуальність.

14) Чи збільшилася кількість членів команди громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проектну діяльність?

А) Так, збільшилася команда, бо стало більше клієнтів;

Б) З'явилися нові спеціалісти, які працюють з окремими клієнтами;

В) Команда лишилася без змін, але змінилися умови праці;

Г) Все залишилося без змін;

Е) Кількість членів команди зменшилася через переїзд, несприятливі умови праці.

15) Чи змінилася фінансова ситуація громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проєктну діяльність?

А) Так, фінансова ситуація організації значно покращилася за останній рік, ми отримали додаткові кошти від донорів та успішно сплачуємо податки, зарплатню працівникам;

Б) Фінансова ситуація організації стабільна, не було значних змін за останній рік, ми регулярно отримуємо кошти від наших донорів та успішно сплачуємо податки, зарплатню працівникам;

В) На жаль, фінансова ситуація організації залишається поганою, ми маємо труднощі через недостатність фінансування та неможливість залучити додаткові кошти;

Г) Не можу відповісти на це запитання, оскільки не володію такою інформацією.

16) Чи зросла кількість волонтерів, які долучаються до діяльності громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проєктну діяльність?

А) Так, кількість волонтерів зросла значно і це дуже сприяє розвитку організації;

Б) Так, кількість волонтерів зросла, але потрібно ще більше людей, щоб ефективно виконувати наші завдання;

В) Ні, кількість волонтерів залишається на приблизно тому ж рівні;

Г) Ні, кількість волонтерів зменшилася зміну стратегії роботи, повномасштабне вторгнення та інші фактори;

Д) Не можу відповісти на це запитання, не володію такою інформацією.

17) Чи урядова політика щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні стала більше сприяти розвитку громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проєктну діяльність?

А) Я спостерігаю позитивні зміни в урядовій політиці щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні, але вважаю, що все ще потрібно робити більше для забезпечення стійкого розвитку організації;

Б) Урядова політика щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні є не досить ефективною та не забезпечує достатньо підтримки для розвитку організації;

В) На жаль, урядова політика щодо розвитку волонтерства та громадських організацій в Україні не змінилася значно, і не забезпечує достатньо підтримки для розвитку організації;

Г) Не можу відповісти на це запитання, не володію такою інформацією.

18) Чи стала Ваша громадська організація більше співпрацювати з іншими громадськими організаціями, які працюють з військовослужбовцями?

А) Так, значно більше;

Б) Так, більше;

В) Складно відповісти;

Г) Ні, не збільшилася;

Д) Ні, зовсім не співпрацюємо.

19) Які головні проблеми, на Вашу думку, є в організації, що не сприяють її розвитку?(оберіть одну або декілька варіантів відповідей)

А) Недостатній фінансовий ресурс для реалізації проєктів та розвитку організації;

Б) Відсутність достатньої кількості волонтерів та допоміжного персоналу для роботи в організації;

В) Недостатня увага та підтримка з боку громади та місцевої влади, державних органів;

Г) Недостатня комунікація та взаємодія між членами організації, що призводить до затримок у виконанні завдань та проєктів;

Д) Складність залучення нових членів та волонтерів через відсутність відомостей про організацію в медіапросторі;

Е) Як на мене, організація працює зараз у гарному руслі та вдало розвивається, я не бачу ніяких проблем.

20) Які основні досягнення Вашої громадської організації Ви можете виділити? (оберіть одну або декілька варіантів відповідей)

А) Успішна реалізація проєктів та програм, спрямованих на підтримку військовослужбовців та їх сімей;

Б) Встановлення партнерських зв'язків з громадськими та державними організаціями для забезпечення більш ефективного виконання місії організації;

В) Залучення нових працівників та волонтерів, що призвело до збільшення кількості проєктів та збільшення впливу діяльності організації;

Г) Запровадження нових ініціатив та програм, спрямованих на соціальну реінтеграцію військовослужбовців після закінчення служби;

Д) Отримання підтримки та визнання від громадськості, ЗМІ та державних органів за ефективну та важливу роботу, яку виконує організація.

21) Що, на Вашу думку, може сприяти розвитку громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проєктну діяльність? (оберіть одну або декілька варіантів відповідей)

А) Розвиток нових проєктів та ініціатив;

Б) Залучення більшої кількості волонтерів та партнерів;

В) Підвищення рівня комунікації та взаємодії між членами організації;

Г) Оптимізація процесів та ресурсів, які використовуються в організації;

Д) Залучення більшої уваги та підтримки з боку громадськості та державних органів.

22) Які фахівці, на Вашу думку, можуть сприяти розвитку громадської організації, в якій Ви працюєте/ волонтерите/ здійснюєте проєктну діяльність?

А) Фахівець соціальної роботи для розробки проєктів та безпосередньої комунікації з їх цільовою аудиторією;

Б) Військові психологи, реабілітологи та інші спеціалісти для безпосередньої роботи з військовослужбовцями;

В) PR- та SMM-фахівці для розробки ефективних стратегій комунікації;

Г) Фахівці з фінансів та бухгалтерії для ефективного управління фінансами організації та розробки фінансових стратегій;

Д) Юристи для забезпечення правової підтримки та дотримання законодавства;

Е) Експерти зі збору та аналізу даних для оцінки ефективності проєктів та вдосконалення стратегій.

23) Які заходи ви запланували для покращення діяльності Вашої громадської організації в майбутньому?

А) Розробка та впровадження нових програм та проєктів з метою задоволення потреб військовослужбовців, привернення більшої уваги до проблем, з якими зіштовхується громадська організація;

Б) Розширення мережі партнерів та донорів з метою забезпечення більшого фінансування та ресурсів для проєктів;

В) Організація навчальних та тренінгових заходів для волонтерів та членів організації з метою підвищення їхніх знань та навичок;

Г) Розвиток комунікаційної стратегії, в тому числі з метою підвищення свідомості громадськості щодо діяльності організації;

Д) Впровадження нових технологій та інструментів, які допоможуть поліпшити ефективність роботи та забезпечити більшу прозорість та відкритість діяльності організації.

Дякуємо за відповіді!